

Кохання останнього магната

Автор:

Френсіс Фіцджеральд

Кохання останнього магната

Френсіс Скотт Фіцджеральд

Френсіс Скотт Фіцджеральд (1896–1940) – видатний американський письменник, автор багатьох романів та оповідань про покоління «епохи джазу». У видавництві «Фоліо» вийшли друком його книжки «Ніч лагідна», «Великий Гетсбі» та «По той бік раю».

«Кохання останнього магната», незакінчений через передчасну смерть автора роман Ф. Скотта Фіцджеральда, який вперше був опублікований у 1941 році його другом і відомим літературним критиком Е. Вілсоном під назвою «Останній магнат», посідає ключове місце в спадщині письменника. Позначений автором як вестерн, роман розповідає про становлення комерційної «студійної системи» Голлівуду з усім його закуліссям та норовами «дикого Заходу».

Попри незавершеність, роман неодноразово лягав в основу театральних та кіно постановок, найвідомішою з яких є фільм Еліа Казана «Останній магнат» (1976) з Робертом де Ніро, Робертом Мітчем та Джеком Ніколсоном у головних ролях. У 1993 році літературознавець Метью Дж. Брукколі, провідний фахівець з творчості письменника, опублікував невідредаговану версію роману під назвою «Кохання останнього магната», за якою і було здійснено переклад.

Френсіс Скотт Фіцджеральд

Кохання останнього магната

Вестерн

Розділ I

Хоча на самому кіноекрані я й не з'являлася, та виросла я саме в кіно. Ніхто інший як Рудольф Валентіно[1 - Рудольф Валентіно (1895–1926) – відомий американський кіноактор італійського походження, зірка німого кіно, творець типу «екзотичного героя-коханця».] заїжджав на мій день народження, коли мені сповнилося п'ять – принаймні так мені казали. Я зазначаю це лише для того, аби було зрозуміло, що я бачила, як крутяться коліщата Голлівуду, ще до того, як досягла свідомого віку.[2 - Свідомим віком (age of reason) прийнято вважати сім років, коли дитина починає усвідомлювати відповідальність за свої вчинки.]

Десь років у вісімнадцять я було надумала навіть написати мемуари «Донька продюсера», та саме в цьому віці руки до мемуарів якось не доходять. І це добре, бо інакше та моя писанина дуже скидалася б на прісну ветхозавітну колонку солодкавої Лолі Парсонз.[3 - Луела Парсонз (англ. Louella Parsons, 1881–1972) – американська журналістка, кінооглядачка і колумністка, колонка якої з оглядом новин Голлівуду, включаючи плітки, у газеті «Los Angeles Herald-Examiner» передруковувалася більш ніж у шестистах газетах по всьому світу, сягаючи читацької аудиторії понад двадцять мільйонів, зробивши Парсонз найвпливовішою оглядачкою (і пліткаркою) кіноіндустрії США. В оригіналі гра слів: англійською «lolly» означає «льодяник», «цукерочка».] Мій татко займався кінобізнесом так само, як інші займалися бавовною чи сталлю, тому я сприймала галузь його діяльності досить-таки стримано. Так само я сприймала й Голлівуд: з сумірною покірністю примари, приписаної до певного будинку з привидами. Знаю-знаю, що, на вашу думку, я мала б відчувати, та запевняю вас: я вперто залишалася не нажаханою.

Втім, легше сказати, ніж бути почутою. От коли я навчалася в Бенінгтоні,[4 - Бенінгтонський коледж (англ. Bennington College) – елітний приватний коледж вільних мистецтв, розташований у передмісті міста Бенінгтон (штат Вермонт, США), заснований у 1932 році як жіночий коледж.] деякі з викладачів англійської мови та літератури, які всім своїм виглядом вдавали байдужість до Голлівуду з його продукцією, насправді стиха його ненавиділи. Ненавиділи всім нутром як загрозу самому своєму існуванню. Та що казати про коледж, коли ще в монастирській школі благосна вчителька-черниця попрохала мене дістати для неї справжній кіносценарій з тим, щоби «навчити клас письму кінострічок», так

само як вона навчала писати твори та оповідання. Я роздобула для неї сценарій якоїсь стрічки; вона, здається, сушила над ним голову не одну ніч, та в класі про нього ані словом не обмовилася, повернувши мені його з виразом подиву й образи одночасно, і без жодного коментарю. Саме це, я майже певна, чекає й на цю історію.

Голлівуд можна сприймати як даність, як сприймаю його я, або відкидати з презирством, до якого ми схильні стосовно того, чого не розуміємо. Хоча розуміння й можливе, та хіба що розпливчате зі спалахами. Якщо хтось і був у змозі втримати в голові все, з чого складається картина, то їх, тих чоловіків, не набереться й півдюжини. Найближче ж, до чого може підійти жінка, то це, мабуть, спробувати зрозуміти одного з тих чоловіків.

Як виглядає світ з висоти, я вже знала. Татко завжди відправляв нас до пансіону чи коледжу літаком, і літаком же нас забирали на канікули додому. Після того, як сестра померла, коли я була на передостанньому курсі, я продовжувала літати, але вже одна, й ці польоти завжди нагадували мені про неї, і я відчувала себе якось скорбно й пригнічено. Іноді на борту я бачила знайомі обличчя з Голлівуду, зрідка помічала якогось привабливого хлопця з якого-небудь коледжу, та з настанням Великої депресії[5 - Велика депресія у США тривала з жовтня 1929 р. до 1933 р. Дія роману, як писав Скотт Фіцджеральд у синописі до видавця, відбувається через два роки після депресії, тобто у 1935-1936 рр., протягом 4-5 місяців. Хронологічні подробиці роману відносять його дію до 1933-1938 рр.] це траплялося все рідше й рідше. Але заснути в літаку мені майже не вдавалося через ті думки про Еліанор та гостре відчуття зміни часових поясів від узбережжя до узбережжя, принаймні поки ми злітали з тих закинутих у просторі одиноких невеликих аеродромів у Теннессі.[6 - У 1936 році літак авіакомпанії «Американ Ерлайнз Мерк'юрі» з Атлантичного узбережжя до Лос-Анджелеса вилітав о 6:10 вечора з Ньюарка, штат Нью-Джерсі, з посадками в Мемфісі, штат Теннессі, Далласі, штат Техас, та Тусоні, штат Аризона. Політ тривав 17 годин 41 хвилину. Але у серпні 1937 року маршрут було змінено, і замість Мемфіса літак робив посадку в Нешвіллі, штат Теннессі.]

У тому польоті одразу ж почалася бовтанка, та така, що пасажири негайно поділилися на тих, хто відразу «від'їхали», та тих, хто взагалі не бажав стуляти очі. З тих, хто не бажали, через прохід від мене сиділи двоє, і з уривків їхньої розмови я зрозуміла, що вони таки з Голлівуду; до того ж один з них і виглядав по-голлівудськи – середнього віку єврей, що коли не виказував нервового збудження у розмові, то втискався в крісло, ніби готуючись до стрибка посеред

розпачливої тиші; а от інший був блідий, непримітний і коренастий чоловік років тридцяти, якого я вже напевне бачила раніше. Здається, він був у нас вдома, чи щось таке. Чи, може, мені так здавалося, бо я була занадто мала, щоб він упізнав мене зараз, тож які могли бути образи.

Стюардеса – висока, ладна, з чорним до лиску волоссям, до яких авіакомпанії мають особливе уподобання – спитала мене, чи не допомогти мені розкласти крісло:[7 - У 1934 році компанія «Американ Ерлайнз Мерк'юрі» приступила до авіаперевезень на біпланах Curtiss Condor, обладнаних спальними місцями.]

– І, люба, може, вам аспірину? – при цьому вона примостилася на самісінький підлокітник мого сидіння, ризиковано гойдаючись туди-сюди разом з червневим ураганом. – Чи «нембуталу»? [8 - «Нембутал» (Nembutal) – найбільш відоме торговельне найменування пентобарбіталу – барбітурату, який використовується в медицині як снодійний засіб швидкої дії у вигляді калієвої і натрієвої солей.]

– Ні.

– Я тут так завозилася з іншими, що не встигла у вас запитати.

Вона сповзла у крісло поруч зі мною і пристебнула нас обох запобіжним паском:

– Може, вам жуйку?

Це нагадало мені, що саме час позбутися жуйки, що нав'язла у мене в зубах. Я загорнула її в аркуш, який вирвала з журналу, і сунула в механічну попільничку.

– Я завжди казала, – схвально кивнула головою стюардеса, – що ті, хто загортають жуйку в папірець, перш ніж покласти в попільничку, – гарні люди.

На деякий час ми забулися у напівтемряві салону, який негудою жбурляло з боку в бік. Ця напівтемрява мені нагадувала шикарний ресторан у сутінках перед вечерею. Зависла ненавмисна тиша. Мені здалося, що стюардесі – і тій доводилося собі нагадувати, хто вона і що вона тут робить.

Аби заповнити паузу, ми з нею заговорили про знайому молоду акторку, з якою стюардеса два роки тому літала на західне узбережжя. То було в розпал Великої

депресії, і акторка – як уп'ялася в ілюмінатор, що й не відірвеш, так що стюардеса аж перелякалася: а чи не замислила та часом вистрибнути з літака. З'ясувалося, однак, що злидні ту не страшили, а тільки революція.

– Я вже знаю, що ми робитимемо з мамою, – поділилася акторка задумом із стюардесою. – Раптом що, ми схоронимося в Єлоустоуні[9 - Мається на увазі Єлоустонський національний парк, який відомий багатою живою природою, мальовничими ландшафтами та численними гейзерами.] та житимемо з праці рук своїх, доки все не вщухне. А тоді вже повернемося. Вони ж митців не стануть вбивати, як гадаєте?

Задумка, як така, мене потішила. Уявилася благосна картина: акторку та її матір поштують добрі ведмеді, прихильники консерваторів, пригощаючи їх медом, а лагідні малі оленятка приносять їм надлишки молока від лані і пасуться собі неподалік, щоби вночі підкласти їм під голови, як подушки, свої боки. У свою чергу, я розповіла стюардесі про одних адвоката і режисера, котрі в ті тривожні дні якось проти ночі поділилися своїми планами з моїм татусем. На випадок, якщо «Армія солдатської надбавки»[10 - «Армія солдатської надбавки» – марш безробітних ветеранів Першої світової війни в кількості 15 тисяч чоловік на Вашингтон влітку 1932 року. Головною вимогою мітингарів була негайна виплата солдатської надбавки, обіцяної до 1945. Наметове містечко ветеранів було розгромлене.] таки візьме Вашингтон, у адвоката вже був прихований човен, а саме на річці Сакраменто, на якому він збирався вигребти проти течії якомога далі, навіть якщо на те підуть кілька місяців, а потім сплавитися назад, «позаяк після революції завжди виникає потреба у правниках, аби виправити безлад і ввести його у правове поле».

Режисер же схилився до поразенства. Він тримав про запас ношений костюм, ветху сорочку та підтоптані черевики – власні чи запозичені у костюмерів, він скромно замовчував – саме у цьому платті він і збирався «розчинитися в натовпі». Пам'ятаю, на це татко сказав: «Але ж вони побачать твої долоні! На них же написано, що ручної праці вони не знали вже багато років. А далі у тебе попросять пред'явити профспілковий білет». І ще я пам'ятаю, що режисер аж з лиця раптом спав, і як понуро він доідав десерт, і якими незвично жалюгідними вони здалися мені тоді.

– Ваш батько часом не актор, міс Брейді? – спитала стюардеса. – Я точно чула це ім'я раніше.

Почувши ім'я Брейді, обидва чоловіки через прохід підняли голови. Обидва скося глянули на мене, так, як це вміють у Голлівуді, коли, здається, на тебе дивляться через плече. Потім той, молодший, блідий та коренастий, відстебнув пасок безпеки і встав у проході біля нас.

– Ви Сесилія Брейді? – він спитав мене тоном обвинувача, ніби викрив у тому, що я приховувала своє справжнє ім'я. – Я так і думав, що це ви. А я – Вайлі Вайт.

Цього він міг би вже й не казати, бо саме тієї миті втрутився ще один голос:

– З дороги, Вайлі!

Й інший чоловік протиснувся між Вайлі та кріслом, прямуючи до кабіни пілота. Вайлі відступив убік і з деяким запізненням кинув зухвало наздогін:

– У літаку я слухаюся тільки пілота.

Я відразу ж розпізнала той різновид блазнювання, яким вирізняється Голлівуд, у відношеннях між тими, хто при владі, та їх оточенням.

– Тихіше, – утихомирила його стюардеса. – Пасажири сплять!

Я помітила, що інший чоловік, сусід Вайлі, середнього віку єврей, також був на ногах і з безсоромністю корисливого інтересу уп'явся поглядом услід тому чоловіку, який щойно прослизнув мимо. Чи краще сказати, в спину тому, хто, не обертаючись, помахав рукою, буцімто на прощання, і зник з моїх очей.

– Він що? Другий пілот? – запитала я у стюардеси.

Вона вже розстібала наш пасок, збираючись полишити мене на Вайлі Вайта.

– Е, ні! Це – містер Сміт. У нього окрема кабіна, вона називається «весільна», от тільки він займає її один. Що ж до другого пілота – то він завжди ходить у формі.
– Вона звелася на ноги. – Піду з'ясу, чи нас посадять в Нешвіллі.

– Чого це раптом? – приголомшено спитав Вайлі.

- У долині Міссісіпі – гроза.

- І що ж – нам тут всю ніч кукукати?

- А це вже як погода підкаже.

Підказала раптова повітряна яма. Вайлі Вайта жбурнуло на сидіння напроти мене, стюардесу як вітром здуло у напрямку кабіни пілота, а єврея – посадило на місце. Після того, як без вшанування будь-якого слуху залунали вигуки незадоволення, які мали б виразити поточні почуття шанувальників авіаційних перельотів, всі, врешті-решт, перевели дух. Прийшла черга познайомитися:

- Міс Брейді – містер Шварце, – відрекомендував Вайлі Вайт. – Він, як і я, добрий приятель вашого батька.

Містер Шварце із великим завзяттям закивав головою, та так, що я майже почувала: «Щира правда. Бог тому свідок! Щира правда!».

Не знаю, чи казав він коли-небудь ці слова вголос, та цілком міг, але зараз, і без всяких слів, було зрозуміло, що з ним щось трапилось. Дивитися на нього було все одно, що стрінути давнього друга, який щойно вийшов з кулачної бійки чи вижив у автомобільній аварії. І те, що йому непереливки, кидається просто у вічі. Витріщаєшся на нього, випитуєш: «Що ж трапилось?» А він крізь щербаті зуби та розквашені губи щось таке шамкає, а що шамкає – не розбереш, бо він, бач, і розказати не в змозі.

Втім, жодних тілесних ушкоджень містер Шварце не мав; його, так би мовити, видатний перський ніс та мигдалеподібний розріз очей були безпомилковим свідченням його походження, так само як і кирпатий ніс та вроджене почервоніння навколо ніздрів указували на ірландське коріння мого батька.

- Нешвілл! – скрикнув Вайлі Вайт. – Виходить, нам випадає ніч у готелі. І в Лос-Анджелес ми не потрапимо до завтрашнього вечора, і це ще у найкращому випадку. Господи! Знову Нешвілл – я ж у ньому народився!

- Гадаю, ви б мали радіти – знову побачити його.

– Нізащо! Добрих п'ятнадцять років я, як міг, оминав це місце. І сподіваюсь, що більше не побачу.

Та побачити все ж довелось... бо літак, поза всяким сумнівом, почав знижатися, опускаючись усе нижче й нижче, неначе Аліса у кролячу нірку.[11 - Алюзія на дитячий роман-казку «Алісині пригоди у Дивокраї» Льюїса Керролла, в якій розповідається про дівчинку на ім'я Аліса, яка потрапляє крізь кролячу нору в уявний світ, населений дивними антропоморфними істотами.] Склавши долоню човником, я припала до ілюмінатора: далеко внизу зліва розмитими вогниками проступало місто. Напис «Пристебнути паски» та «Не палити» на зеленому тлі світився ще з того часу, як ми влетіли в грозу.

– Ти чув, що вона сказала? – зненацька вихопилося у містера Шварце, так що чути було через прохід.

– Ти чув – що? – спитав Вайлі.

– Чув, як він назвався, – пояснив Шварце, – містер Сміт!

– Ну то й що? – перепитав Вайлі.

– А нічого, – роздратовано відрубав Шварце. – Просто подумав, це – смішно. Сміт.[12 - Найпоширеніше з імен в англомовних країнах.] – Ніколи не чула сміху безрадіснішого за цей. – Сміт!

Гадаю, що нічого подібного аеропортам у країні не було з часів поштових станцій, де зупинялися диліжанси... настільки ж розміщені на відлюдді, наскільки ж невідрадні й тихі. Будівлі залізничних станцій з червоної цегли, що зараз виглядають старовинними, зводилися вже в самих містечках, назви яких вони й несли на своїх вивісках, та на цих полустанках люди не сходили, якщо, звісно, не жили в цій глушині. А ось аеропорти – ті наштовхують на історичні порівняння з оазами на великих торговельних шляхах. Вид авіапасажирів, які неквапливо по одному чи по двоє простують до опівнічного аеропорту, щоночі збирає невелику юрбу, яка не розходиться аж до другої години. Місцева молодь видивляється на літаки, а старші прискіпливо обмацують очима пасажирів. Ми, пасажирки з трансконтинентальних рейсів, були для них багатіями з узбережжя, котрі буденно спускаються із захмарних небес посеред провінційної Америки. А

коли на голови місцевих падала кінозірка, то для них це була вже неабияка подія. Та бувало це вкрай рідко. Мені ж палко хотілося, щоб ми виглядали цікавіше, ніж виглядали насправді, скажімо, так, як я – на кінопрем'єрах, коли шанувальники дивляться на тебе із зневажливим докором, бо ти – не зірка.

Опинившись на землі, ми з Вайлі несподівано відчували себе приятелями, адже він простягнув мені руку підтримки, коли я сходила трапом. Після цього він вирішив взяти мене під своє крило... проти чого я заперечувати не стала. Ну а коли ми ввійшли в будівлю аеропорту, стало ясно, раз уже нас «викинуло на берег», то викинуло на берег разом. (Це було не так, як того разу в фермерському будиночку в ново-англійському стилі неподалік від Бенінгтона, коли у мене відбили хлопця. Він тоді сів до рояля разом з дівчиною на ім'я Рейні, і я під кінець усвідомила, що я «третья зайва». По радіо саме передавали «Циліндр»[13 - «Top Hat, White Tie and Tails» («Циліндр, біла краватка та фрак») – популярна пісня, написана Ірвінгом Берліном для музичної кінокомедії режисера Марка Сендвіча Top Hat («Циліндр») (1935), де її виконував Фред Астер. Йдеться про форму одягу на урочисті події.] та «Щока до щоки»[14 - «Cheek to Cheek» («Щока до щоки») – пісня, один із символів міжвоєнного американського кінематографа, написана Ірвінгом Берліном у 1935 році для того ж фільму. У фільмі Астер співає пісню Роджерз під час танцю. Відомий запис цієї пісні на студії «Декка» оркестру Гая Ломбардо від 1935 року.] у виконанні оркестру Гая Ломбарда,[15 - Гаetano (Гай) Ломбардо (1902–1977) – канадський і американський музикант, скрипаль і керівник оркестру Royal Canadians. Володар трьох зірок на голлівудській «Алеї слави». У повісті він названий Гаєм Ломбардом.] і вона награвала йому ці мелодії. Клавіші опускалися негучно, наче падолист; показуючи йому акорд з діезом, вона, наче ненароком, накрила його пальці своїми. Я тоді була ще першокурсницею.)

Коли ми заходили до аеропорту, містер Шварце був поруч з нами, та був, так би мовити, як уві сні. Поки ми намагалися з'ясувати, що й до чого у чергового по аеропорту, він увесь час озирався на двері, що вели до льотного поля, ніби побоювався, що літак злетить без нього. Потім я відлучилася на декілька хвилин, а коли повернулася, то зрозуміла, що без мене щось трапилось. Зараз Вайт і Шварце стояли лицем до лиця, майже впритул. При цьому Вайт щось казав, а Шварце виглядав так, ніби здоровенна вантажівка, здаючи назад, наїхала на нього, тільки вдвічі гірше. У бік льотного поля він більше не дивився. Ненароком я почула завершення фрази:

– Я ж казав тобі стулити пельку. Тож так тобі й треба...

– Я ж тільки...

Побачивши мене, Шварце обірвав себе на півслові і спитав лише, які новини. Було вже пів на третю ночі.

– Небагато, – зауважив Вайлі Вайт. – У найближчі три години нічого обнадійливого не обіцяють, тому деякі слабаки збираються до готелю. Натомість я пропоную звозити вас до Ермітажу,[16 - Ермітаж – садиба-музей Ендрю Джексона (1767–1845), сьомого президента Сполучених Штатів (1829–1837), у 10 милях на схід від центру міста Нешвілл.] будинку Ендрю Джексона.

– І як же ми його побачимо в темряві? – в'їдливо поцікавився Шварце.

– До біса. Схід сонця – за дві години.

– Їдьте вдвох, – відрізав Шварце.

– Гаразд. А ти ще встигнеш на автобус до готелю. До речі, «він» теж іде. – У голосі Вайлі чулася насмішка. – Може, так буде й краще.

– Ні. Я іду з вами, – похапливо передумав Шварце.

У раптовій темряві поруч з аеропортом ми спіймали таксі, і Шварце, здавалось, навіть піднісся духом. Він підбадьорливо поплескав мене по колінку.

– Маю їхати, – мовив. – Вам просто потрібен шаперон.[17 - Шаперон – проважаний, як правило, літня дама, яка супроводжує молоду дівчину на бали і т. п., дуенья.] Давним-давно, коли я був при великих грошах, то була в мене донька... Не донька, а просто красуня...

Він сказав це так, неначе вона була нерухомим майном, яким довелося поступитися кредиторам.

– Нічого. В тебе ще буде, – запевнив його Вайлі. – Ти все ще повернеш. Колесо фортуни ще обернеться назад і занесе тебе туди, де зараз перебуває батько Сесилії. Правда, Сесиліє?

– Де цей ваш «Ермітаж»? – після тривалої паузи спитав Шварце. – На тому кінці шляху, що веде в нікуди? Це ви, щоб не встигнути на літак?

– Забудь про літак, – відповів Вайлі. – Треба було прихопити для тебе стюардесу. От тільки не кажи, що вона тобі не сподобалась. Як на мене, та ще краля.

Ми довго їхали вздовж пласких полів: фари вихоплювали то поодинокі дерева чи дерево з халупою під ним, а далі, доки сягало світло, лише дорога і поля, аж раптом дорога різко повернула в ліс. Навіть у темряві я відчула, як війнуло справжніми зеленими деревами... і це дуже відрізнялося від курного темно-оливкового присмаку Каліфорнії. Десь по дорозі нас спіткала зустріч з негром, який гнав перед собою трьох корів, що невдоволено мукали, коли він, ляскаючи батогом, завертав їх на узбіччя. То були справжні корови, з теплими свіжими шовковистими боками, а за ними й негр поволі виступив з п'ятьми, справжній негр з великими карими очима, що вп'явся в нас настільки зблизька до авта, що Вайлі не втримався й дав йому квортер.[18 - Монета в 25 центів.] Негр сказав: «Дякую-дякую» і зостався стояти, поки його корови мукали нам услід.

Мені раптом згадалися овечки, коли я їх вперше побачила – їх було сотні, і як наша машина в'їхала в отару на задвірках студії старого Лемлі.[19 - Карл Лемле (старший) (Carl Laemmle, 1867–1939) – засновник найстарішої (з існуючих) кіностудії «Юніверсал» (1912). Лемле вважається основоположником «конвеєра зірок» (star system), на якому будувався класичний Голлівуд. Ім'я Лемле співзвучне англійському lamb – «ягня».] Зніматися в картині вівцям не подобалося, та картина з вівцями дуже подобалася чоловікам, що сиділи з нами в машині.

– Кльово? – вигукували вони.

– Це те, що тобі треба, Діку?

– Аж дух захоплює.

І чоловік, до якого вони зверталися як Дік, стояв у повний зріст у відкритій машині, викапаний Кортес[20 - Ернан Кортес (1485–1547) – іспанський конкістадор, який у 1519–1521 роках завоював Імперію ацтеків, встановивши в Мексиці іспанське панування.] чи Бальбоа,[21 - Васко Нуньес де Бальбоа (1475–1519) – іспанський конкістадор, який першим з європейців (на чолі загону з

190 іспанців і 600 індіанців-носіїв) вийшов на берег Тихого океану.] що озирає безбережні баранці сірого моря. Навіть якщо я колись і знала назву тієї картини, то давно вже геть забула.

Ми їхали вже годину. Переїхали через річку по старому гримучому залізному мосту з дерев'яним настилом. Вже кукурікали півні. Всякого разу, як ми проїжджали повз ферми, нашу путь супроводжували синьо-зелені тіні.

– Я ж казав, що скоро світає, – кинув Вайлі. – Я тут неподалік народився. Єдиний син геть зубожілих злидарів з Півдня. Сімейний дім зараз – сарай чи нужник. І було в нашому домі аж четверо слуг: батько, мати та дві сестри. До їхньої гільдії я вступати відмовився, а натомість подався до Мемфіса зробити власну кар'єру, яка зараз зайшла в глухий кут.

На цих словах його рука обійняла мене.

– Сесиліє, виходьте за мене заміж, і буде в мене свій пай у статках Брейді.

Він був настільки обеззброююче щирим, що я опустила голову йому на плече.

– До речі, чим ви займаєтесь, Силіє? Ходите до школи?

– Навчаюсь в Бенінгтоні. Перейшла на третій курс.

– О-о, тоді перепрошую. Мав би й сам здогадатися. Я ж бо не мав такого щастя навчатися в коледжі. А тут – аж третій курс! Я от листав «Есквайр», [22 - «Есквайр» (англ. Esquire) – щомісячний чоловічий журнал, заснований у 1932 році в США. Актуальні теми в журналі: бізнес, їжа, автомобілі, культура, стиль, мистецтво, політика, технології та інші. В ньому друкувався Ф. Скотт Фіцджеральд.] Сесиліє, так вони стверджують, що на третьому курсі навчатися вже нічому.

– Чому всі думають, що у коледжі дівчата тільки й...

– Тільки не вибачайтеся. Знання – то сила.

– А знаєте, судячи з ваших слів, ви тільки Голлівудом і живете, – сказала я. – А він відстав, і відстав на багато років.

Він удав, що ошелешений.

– Це ви до того, що дівчата на Сході не мають особистого життя?

– Та навпаки, якраз мають. І взагалі, ви дошкуляете мені своїми питаннями. До речі, відпустіть мене.

– Не можу. Бо зайвий рух – і ми розбудимо Шварце. А в бідолахи, здається, це перший сон за тиждень, якщо не більше. Послухайте, Сесиліє, колись у мене був роман з дружиною продюсера. Навіть не роман, а так – інтрижка. Так от, коли він закінчився, вона мені сказала тоном, який не терпить заперечень, і сказала от що: «Навіть і не думай хоч кому-небудь обмовитися словом, інакше я зроблю так, що тебе викинуть з Голлівуду, так що й дорогу сюди забудеш. Мій чоловік має тут більшу вагу, ніж ти».

Його відвертість мені знову сподобалась. Незабаром таксі завершило на довгу алею із запаморочливим запахом живоплоту та нарцисів і зупинилося біля великого, сірого в світанкових сутінках громаддя особняка Ендрю Джексона. Водій обернувся, щоб щось нам пояснити, та Вайлі цикнув на нього, показавши на Шварце, і ми навшпиньки вилізли з авта.

– Зараз всередину не потрапити, – люб'язно пояснив таксист.

Ми з Вайлі вийшли та сіли під широкими колонами.

– А цей Шварце? – запитала я. – Він хто?

– Та ну його, цього Шварце. Колись очолював якесь кінооб'єднання. Чи то колишній «Ферст Нешнл», чи то «Парамаунт», а може, й «Юнайтед Артистс». Та зараз він на бобах. Хоча, він такий, що викараскається. Зворотного шляху до Голлівуду нема тільки пропащим наркоманам та п'яницям.

– Бачу, ви не високої думки про Голлівуд, – припустила я.

– Та ні, чому ж! Та хіба про це треба теревенити на світанку на сходах дому Ендрю Джексона?

– А мені Голлівуд подобається, – наполягала я.

– А як же інакше! Це – як золота рудня посеред казкового краю лотосів.[23 - Lotus land – країна лотофагів (в «Одіссей»), вигадана країна достатку, дозвілля та забуття. Лотофаги гостинно прийняли Одиссея та його супутників, коли вони поверталися з-під Трої. Лотос у цього племені мав чарівну силу: хто його їв, той не хотів повертатись додому.] А хто це сказав? Ах, так, я. Для битого жака кращого місця не знайти. Але я ж то приїхав до Голлівуду з Саванни, що в Джорджії. Першого ж дня там я потрапив на звану вечірку в садку. Господар потис мені руку і відійшов собі геть. А там було все, як і має бути: басейн, зелений мох по два долари за дюйм, гарненькі киці з веселощами та напоями... І ніхто до мене жодним словом... Жодна душа. Я намагався перекинутись хоч словом з півдюжиною гостей, та всі вони – ані пари з вуст. Так тривало годину-дві, а тоді я скочив з місця, де сидів, і припустив підтюпцем, неначе навіжений. Я не відчував себе особистістю, яка має власне ім'я, аж доки не добіг до готелю, де клерк вручив мені листа. Листа на мое ім'я.

Природно, що я ніколи не мала такого досвіду, та згадуючи вечірки, на які мене запрошували, я припустила, що таке цілком могло статися. Що ж, чужаків у Голлівуді з розпростертими обіймами не зустрічають, хіба що на ньому написано, що він камінь за пазухою тримає не про вас. І це безперечно. І що на вашу голову той камінь не впаде. Іншими словами, якщо вони не знаменитості. Та й ті завжди були насторожі.

– Слід бути вище цього, – сказала я не без пафосу. – Коли люди хлопають дверима перед вашим носом, то не з того, що вони такі брутальні, і не тому, що завинили саме ви, а тому, що двері вони захлопують перед тими, з ким зустрічалися раніше.

– Ти диви, таке гарне дівчисько – і каже такі розумні речі.

Почало займатися на світ, і Вайлі тепер міг більш-менш мене розгледіти: худорлява, та й з лиця нічого, за модою слідкує, хіба що мізки – як у немовляти, що тільки-но сукає ніжками в утробі. Втім, інколи хотілось би знати, як я

виглядала насправді п'ять років тому, тоді на світанні... либонь, скуйовджена, бліднувата, як на мій теперішній погляд, але ще в тому юному віці, коли в тобі живе ілюзія, що всі пригоди закінчуються добре. Ось тільки треба прийняти душ і перевдягнутися.

Вайлі дивився на мене зі справжнім захопленням, і це мені лестило, аж раптом з'ясувалося, що ми не одні. Наше ідилічне усамітнення порушив містер Шварце, який забрів до нас з повинною головою.

– Закуняв от... і вдарився об велику металеву ручку, – сказав він, торкаючись пальцями куточка ока.

Вайлі підхопився.

– І дуже вчасно, містере Шварце. Експурсія саме починається. Родове гніздо Старого гікорі,[24 - Старий гікорі – прізвисько американського генерала Е. Джексона (1767–1845), сьомого президента США. Гікорі, або карія – американська ліщина.] десятого американського президента, переможця при Новому Орлеані, ліквідатора Національного банку та винахідника «системи поділу політичної здобичі».[25 - Система поділу політичної здобичі (від англ. Spoils system) – практика просування та найму урядових службовців, коли той президент або партія, які перемогли на виборах, формують склад державних органів зі свого оточення і своїх прихильників.]

Шварце поглянув на мене, наче прокурор на журі присяжних.

– Ось вам, дивіться: письменник, сценарист! Знає все і водночас нічого.

– Як це? – вибухнув обурено Вайлі.

Так я почала здогадуватися, що він, здається, письменник. І хоча проти письменників я нічого не маю, бо в них хоч що спитай – вони завжди знайдуть відповідь, все ж Вайлі дещо втратив у моїх очах. Бо як на мене, письменники – то не зовсім люди, у тому сенсі, що не зовсім повноцінні люди. А якщо навіть то визнаний письменник, то це не одна людина, а купа різних, які з усіх потуг пнуться зійтися в одну. Це як з акторами: ті силкуються не дивитися на себе в дзеркало і навіть не помічають, до чого жалюгідно-кумедні. Відхилиться воно від дзеркала, а само розглядає своє відображення, віддзеркалене в канделябрах.

– Хіба ж письменники не такі, Селіе? – наполягав Шварце. – Я – не письменник, мені бракує слів. Та знаю одне – це щира правда.

Вайлі дивився на нього, повільно наливаючись обуренням.

– Це вже ми чули. У всякому разі, я – людина практичніша, ніж ти, Менні! Сиджу в конторі та й вислуховую якогось блаженного, який, походжаючи туди-сюди, городить мені всяку нісенітницю, за яку його будь-де, крім нашої Каліфорнії, відразу ж запроторили б до божевільні, а наприкінці, як практична людина пустому мрійнику, ще й радить: щоб я був такий ласкавий і пішов собі геть, а на дозвіллі добряче обмізкував його слова. Чи не було такого?

На якусь мить, як мені здалося, обличчя містера Шварце ніби потрапило у криве дзеркало. Одним оком він втупився в просвіток між високими в'язами;[26 - В англо-американській традиції побачити в'яз уві сні вказує на смерть, нещастя чи невдачу.] підняв одну руку і з байдужістю куснув задирку на середньому пальці.[27 - В англійській традиції жест із піднятим догори середнім пальцем є непристойним еквівалентом вербального «відчепися» або «залиш мене в спокої».] Над димарем особняка закружляла якась пташка, і погляд його полинув слідом за нею. Пташка, схожа на ворона,[28 - В англо-американській традиції ворон віщує нещастя або смерть.] востилася на дашку димаря, і очі містера Шварце нарешті зійшлися у незмигнутому погляді на ній.

– Що ж, так тому й бути, – мовив він. – Туди нам не потрапити, тож вам двом треба повертатися на літак.

До світання ще був час. Ермітаж виглядав наче акуратна велика біла коробка, яка сиротливо простояла собі без хазяїна на самоті усі сто років. Ми всі попростували до авта, і лише коли сідали в машину, а містер Шварце несподівано захлопнув дверцята знадвору, тут стало зрозуміло, що він їхати не збирається.

– Я на узбережжя не повернуся. Я так вирішив, одразу як прокинувся. Залишуся тут. Можете потім прислати за мною водія.

– Збираєшся назад на Схід? – здивовано запитав Вайлі. – Лише тому...

– Я так вирішив, – мовив Шварце з ледь помітною усмішкою. – Ви здивуетесь, коли дізнаєтесь, що колись я був людиною, яка приймає рішення, людиною дій.

І коли водій вже заводив двигун, Шварце нащупав щось у кишені:

– Передайте це містеру Сміту!

– Мені заїхати за вами десь за дві години? – запитав водій у Шварце.

– Так... Само собою. Я буду тільки радий ще помилуватися краєвидом.

Всю дорогу до аеропорту він усе не йшов у мене з голови. Я намагалася вписати його у цю досвітню годину й тамтешній краєвид. Довгий же шлях йому довелося подолати з якогось гетто, аби заявити про себе на сходах грубої президентської усипальниці. Менні Шварце та Ендрю Джексон... їх навіть важко об'єднати в одному реченні. Навряд чи він взагалі думав про Ендрю Джексона, коли бродив навкруги, а якщо й думав, то, може, думав про те, що раз уже люди зберегли його дім, то, мабуть, Ендрю Джексон був людиною з великим серцем, здатний зрозуміти інших. На обох краях людського шляху людині потрібна опора: груди – гробниця. До чого можна прилягти, коли нікому ти більше не потрібен, і пустити собі кулю в лоба.

Звісно, ми цього не знали ще годин двадцять. Діставшись аеропорту, повідомили старшого стюарда, що містер Шварце не продовжить політ. І далі про нього забули. Грозова туча перемістилася до східного Теннесі і розбилася об гори. Тому зліт призначили менш ніж за годину.

З готелю з'явилися заспані пасажери; та я покуняла кілька хвилин на одній з тих «залізних дів», [29 - Залізна діва (англ. Iron Maiden) – знаряддя катувань у вигляді залізної шафи з гострими цвяхами всередину.] що їх поставили нібито для відпочинку пасажирів. Поволі з осколків спогадів про аварійну посадку почало відроджуватися передчуття ризикованої мандрівки: повз нас бадьоро пройшла нова стюардеса, висока, ладна, з чорним до лиску волоссям, повна подоба попередньої, от тільки одягнута не у французисту червоно-синю форму, а в ляну смугасту.

Вайлі, чекаючи на посадку, підсів до мене.

– Передали містеру Сміту записку? – спитала я, протираючи очі.

– Аякже.

– А хто він, цей Сміт? Підозрюю, саме він зіпсував Шварце всю подорож.

– Шварце сам винен.

– У мене упередженість до тих, кого називають «паровим котком», – заявила я. – Коли вдома татко намагається тиснути на мене, наче «паровий коток», я кажу йому, щоб приберіг це для своєї студії.

Либонь, я не зовсім справедлива, позаяк у цей час вранці слова – лише бліде відлуння думок.

– Утім, саме він же котком вкатав мене в Бенінгтон, за що я повік йому буду вдячна.

– Ох, і грюкоту ж було б, – кинув Вайлі, – якби коток на ім'я Брейді зіштовхнувся з котком на ім'я Сміт.

– А містер Сміт – татків конкурент?

– Не зовсім. Скоріше, ні. Та якби був конкурентом, то я знаю, на кого поставив би.

– На татка?

– Боюсь, що ні.

Для сплеску сімейного патріотизму було ще зарано.

Пілот та старший стюард стояли біля стола реєстрації, й пілот заперечно хитав головою, розглядаючи потенційного пасажира, котрий вкинув дві монетки по п'ять центів у щілину музичного автомата і п'яно розвалився на лавці,

намагаючись відігнати сон. У залі очікування заgrimіла перша пісня, яку він обрав, – «Втрачена», після якої, через короткий проміжок, ще одна, «Ти пішов»,[30 - «Lost» та «Gone» – популярні пісні 1936 року. Перша – меланхолійний фокстрот на музику та слова Охмана, Мерсера та Тітера – була дуже популярна у виконанні оркестру Гая Ломбардо (вокал Кармен Ломбардо). Друга – «After you've gone» («Як ти пішов») – пісня Тернера Лейтона на слова Генрі Крімера у 1936 році була записана популярною кіноакторкою Джуді Гарланд.] така ж догматично-безапеляційна і безповоротна.

Пілот ще рішучіше замотав головою і підійшов до пасажира.

– На жаль, друже, цього разу ми не зможемо взяти вас на борт.

– Шо-о-о?

П'яний сів, і хоч виглядав він жалюгідно, та разом з тим було в ньому щось незрозуміло привабливе, так що мені стало шкода його, хоча музику, яку він обрав, не можна назвати інакше, як вкрай невдала.

– Повертайтеся-но краще до готелю і спробуйте поспати. А ввечері буде інший літак.

– Ні-і-і, хочу цим...

– Іншим разом, приятелю.

З прикrostі п'яний навіть з лавки впав. І цієї миті, перекриваючи музику з автомата, гучномовець запросив нас, шановних пасажирів, пройти на посадку. В проході літака я налетіла на Монро Стара, майже впала на нього чи, краще сказати, хотіла впасти. То був чоловік, на якого б запала будь-яка дівчина, навіть без усілякого на те заохочення. Ніякого заохочення не поступало й мені, та я йому подобалася, тому він сів навпроти мене, поки тривала посадка.

– Давайте всі ми попросимо повернути нам гроші, – закинув він вудку.

Його темні очі так і брали мене в полон, і промайнула думка, якими б вони були, якби він справді закохався. Водночас вони здавалися і добрими, і відчуженими і,

навіть коли їх погляд ніжно тебе вмовляв, він залишався дещо зверхнім. Але хіба то їхня провина, якщо бачили занадто багато. Він з легкістю входив у роль «свого хлопця» і так само з неї виходив – та насправді, на мою гадку, він таким не був. Утім, він добре розумів, коли краще промовчати, а коли відступити в тінь, і як слухати інших. З висоти свого становища (і хоч його високим не назвеш, та завжди здавалося, що – з висоти) він тримав у полі зору усе розмаїття життя у себе під ногами до найменших подробиць, так молодий добрий пастир і день, і ніч опікується своєю отарою.[31 - Алюзія на Євангелію від Івана 10: 11-16 (Я – пастир добрий: добрий пастир життя своє покладе за овечок... Є у Мене й інші вівці, котрі не з цієї отари, і тих належить Мені привести: і вони почують голос Мій, і буде одна отара і один Пастир).] А от день чи ніч – йому було однаково, він був приречений ніколи не стуляти очі, бо таким вже він народився, навіть без позиву до спокою чи навіть його особливого бажання.

Ми сиділи у мовчанні, яке ніхто і ніщо не порушували... Я знала його з тих самих пір, як він став партнером мого татка вже дюжину років тому, коли мені було сім, а Стару – двадцять два. Вайлі сидів через прохід від мене, і я не знала, чи слід познайомити їх один з одним, а втім, Стар крутив у руках каблучку, і робив це до того відсторонено, що я відчула себе маленькою і непомітною, і не набралася духу. Я й раніше ніколи не сміла ані відвести від Стара погляду, ані просто на нього дивитися, хіба що мала повідомити щось справді важливе... і я знала, що й на інших він впливав так само.

- Сесиліє, ця каблучка – тобі.

- Перепрошую. Я й не усвідомлювала, що...

- У мене таких ще з півдюжини.

Він простягнув мені каблучку, масивну золоту каблучку з опуклою літерою «S». Спало на думку, наскільки дивно така масивна річ виглядає на його пальцях, тонких та тендітних, як і риси обличчя з вигнутими бровами та чорним кучерявим волоссям. Такою ж витонченою була і вся його статура. Часом він справляв враження одухотвореного інтелектуала, та насправді він був тим ще бійцем – дехто з його минулого згадував, що у Бронксі[32 - Бронкс у часи юності Стара, перед Першою світовою війною, заселяли нижчі верстви середнього класу, серед яких було чимало євреїв, що перебралися з іммігрантського робітничого Нижнього Іст-Сайду Мангеттена.] він був не останнім у банді підлітків і, коли вони йшли на бійку, той хирлявий хлопчисько завжди йшов

попереду, зрідка крізь зуби кидаючи команди тим, хто йшов за ним.

Стар залишив каблучку в моїй долоні, рішуче підвівся і звернувся до Вайлі:

– Ходімо-но до «весільної кабіни», – кивнув він. – Ще побачимося, Сесиліє.

Але ще до того, як вони зникли в кабіні, я почула, як Вайлі спитав:

– Ти записку Шварце хоч відкрив?

І відповідь Стара:

– Ні, ще.

Мабуть, я не дуже швидко мізкую, бо тільки зараз зметикувала, що Стар і є містером Смітом.

Пізніше Вайлі таки розповів мені, що було в тій записці.

Написану нашвидкуруч при світлі фар таксі записку було важко зрозуміти.

Любий Монро, ти найкращий з них усіх я завжди схилявся перед твоїм розумом тому коли ти стаєш проти мене я розумію що виходу немає! Я відчуваю себе зайвим і продовжувати подорож мені нема чого хочу лише тебе ще раз попередити.

Бережись! Я знаю.

Твій друг МЕННІ.

Стар прочитав її двічі, підняв руку та пошкрябав вранішню щетину на підборідді.

– У нього зовсім розшарпані нерви, – сказав він. – І чим тут зарадиш? Абсолютно нічим. Шкода, що я його не вислухав. Та я не люблю тих, хто нав'язується тобі зі словами, що це – в твоїх власних інтересах.

- Може, так і було, - припустився Вайлі.

- Це - нікчемний прийом.

- А я б на нього клюнув, - похитав головою Вайлі. - Я марнолюбний, як жінка. Якщо хтось вдає, що я їм небайдужий, я прошу продовжувати. Поради мене тільки тішать.

Тепер вже, зморщивши носа, похитав головою Стар. Вайлі продовжував піддражнювати його - то був привілей, у якому йому ніколи не відмовляли.

- Ти клюєш на деякі лестоці, - сказав Вайлі. - Такий собі комплекс Наполеона.[33 - «Комплекс Наполеона» - набір психологічних особливостей, нібито властивих людям невисокого зросту, названий на честь імператора Франції Наполеона I. У масовій культурі прийнято вважати, що Наполеон компенсував свій невеликий зріст прагненням до влади, війн і завоювань. Зріст Наполеона насправді становив 1,68 м, що перевищує середній зріст француза того часу. Наполеона часто бачили з його імператорською гвардією, в якій всі були вище середнього зросту, тому могло здатися, що Наполеон низький.]

- Від лестоців мене просто нудить, - відрізав Стар, - та ще більше нудить, коли тобі нав'язують свою допомогу.

- Якщо тобі так вже не подобаються поради, за що ж ти мені платиш?

- Це суто ділове питання, - сказав Стар. - Я - ділок і я купляю те, що в тебе в голові.

- Який з тебе ділок, - не погодився Вайлі. - От коли я працював у паблісіті по зв'язках з громадськістю, я ділків бачив-перебачив і не можу не погодитися з Чарльзом Френсісом Адамсом.[34 - Адамс, Чарльз Френсіс (1835-1915) - президент залізничної компанії «Юніон Пасифік», що належала Дж. Гулду (1836-1892). В «Автобіографії», виданій у 1916 р., Адамс залишив живі характеристики Гулда та інших мультимільйонерів свого часу, зокрема, Вандербілта, Карнегі та Астера.]

- І що той казав?

- Він знав їх усіх: Гулда, Вандербілта, Карнегі, Астера - і він писав, що серед них немає жодного, з ким би він бажав зустрітися ще раз, у цьому чи іншому світі. Ну, з тих пір вони краще не стали. Тому я й кажу, що ти - не ділок.

- Мабуть, той Адамс був буркун, - сказав Стар. - Либонь, сам хотів бути першим, та забракло розсудливості чи твердості характеру.

- Голова в нього на плечах була, - відповів Вайлі досить-таки ехидно.

- Голови на плечах недостатньо. Вас, письменників та й інших людей мистецтва, так і тягне то занепасти духом, то скочити в халепу, і має знайтися той, хто витягне вас із халепи та вправить мізки. - Він знизав плечима. - Ви все сприймаєте занадто близько до серця, а людей або ненавидите, або перед ними вклоняєтеся... люди для вас - це щось особливе, а насамперед - ви самі. Самі напрошуєтеся, щоб вами попихали. Я люблю людей і люблю, коли вони люблять мене, та мое серце там, куди поклав його Господь - у мене всередині.

Він помовчав.

- Гаразд, а що я сказав Шварце в аеропорту? Можеш пригадати точно?

- Ти сказав: «За чим би ти не прийшов, моя відповідь - «Ні!».

Стар мовчав.

- Він зовсім знітився, - продовжував Вайлі, - та я буцімто його трохи розвеселив. А щоб розвіятися, ми покатали доньку Пета Брейді на авто.

Стар натис на кнопку виклику стюардеси.

- Отой пілот, - спитав він, - він не заперечуватиме, якщо я посиджу в кабіні поруч з ним?

- Це проти правил, містере Сміт.

- Тоді запросіть його сюди на хвилинку, коли він буде вільний.

Всю другу половину дня Стар просидів у кабіні поруч з пілотом. Під крилом літака пропливла безкрайня пустеля, яку змінили різнобарвні плоскогір'я, нагадуючи мені дитинство, коли ми бавилися тим, що забарвлювали фарбами білий пісок. А вже надвечір крізь ілюмінатор за пропелерами забовваніли гостроконечні зубці гірського хребта Засніженої пилки,[35 - Йдеться про Сьерру-Невада – гірський хребет у західному поясі гір Північної Америки, що проходить майже через всю східну частину штату Каліфорнія. Назва хребта має іспанське походження: sierra означає «пилка» (saw) або «зубчастий хребет», а nevada означає «покритий кригою» (frozen) або «засніжений».] а це означало, що до домівки недалеко.

Час від часу я впадала в дрімоту, а в проміжках думала про те, що хочу за Стара заміж, хочу, щоб він мене покохав. Яка ж самовпевненість! Ну що я могла йому дати? Та хіба тоді я так думала? Тоді мною володів гонор молоденької жінки, який черпав свою силу в окриленних думках на кшталт: «Я ж не гірша за неї». З точки зору моїх мріянь я ніяк не поступалася вродою голлівудським красуням, які неодмінно докладали зусиль, аби запасти йому в душу. А мій досвід, хоч і невеликий, у мистецьких справах, звісно, робив мене здатною стати блискучою окрасою будь-якого салону.

Тепер-то я розумію, що то була маячня. Що ж до Стара, то хоча його освіта ґрунтувалася на нічому іншому, як на вечірніх курсах стенографії, він давно вже пробився крізь бездорожні пустині пізнання в царини, куди мало хто здатен був за ним піти. У моїй безшабашній зарозумілості я подумки зіставляла свої сірі очі з його карими: чиї ж лукавіші; удари свого юного серця (гольф і теніс) з його, вже, мабуть, притомленим роками перенапруження. Я планувала, подумки плела інтриги та чинила підступи проти невідомих суперниць (втім, хто з жінок цим не займався), та нічого, як ви побачите, з цього не вийде. Тішить мене й тепер, що зусилля не минули б даром; та щира правда полягала в тому, що мені нічого було йому дати, з того, що він не мав; мої найромантичніші помисли на ділі були навіяні стрічками, зокрема, на мене сильно подіяла «42-га вулиця».[36 - «42-га вулиця» (англ. 42nd Street) – американський комедійний мюзикл 1933 року режисера Ллойда Бекона. Дія відбувається в 1932 році, під час Великої депресії. Герої фільму працюють над постановкою мюзиклу під назвою «Pretty Lady». Фільм мав великий касовий успіх.] Більш ніж імовірно, що деякі з картин, що зробили мене такою, яка я є, були задумані саме Старом.

Так що діло мое було зовсім безнадійне. Не можна жити тим, щоб увесь час прати білизну чужих почуттів. Та тоді мені здавалося інакше: може, тато

допоможе, а може – стюардеса. Могла б піти до кабіни пілота й прямо сказати Стару: «Якщо я колись і бачила любов, то в очах тієї дівчини».

Міг би й пілот стати в пригоді: «Чоловіче, ти що, сліпий? Мерщій до пасажирського салону!»

Та й Вайлі Вайт міг би прийти на допомогу, замість того, щоб маячити в проході у мене перед очима, гадаючи, сплю я чи ні.

– Сідайте вже, – запросила я. – Які новини? Де ми?

– В повітрі.

– А, он воно що. Тоді сідайте. Над чим працюєте? – спробувала я удати живий інтерес.

– Хай допоможуть мені небеса, я пишу про бойскаута, а саме: «Бойскаут».

– Старова задумка?

– Хто його знає... Він запропонував мені поміркувати. Не виключаю, що з десятків сценаристів працювали над ідеєю до мене, і рівно стільки ж будуть копірситися в ній після мене, а от цю систему вигадав власне він. Бачу, ви в нього закохалися?

– Ще чого! – вигукнула я обурено. – Та я його з дитинства знаю.

– До нестями, еге ж? Що ж, спробую влаштувати ваші справи, якщо ви допоможете мені влаштувати мої. Хочу мати власну групу.

Я знову заплющила очі і провалилася у сон. А коли знову розплющила, то побачила, що стюардеса вкриває мене пледом.

– Майже на місці, – оповістила вона.

Крізь ілюмінатор, над захід сонця, було видно, що земля під крилом стала зеленішою.

– Тільки-но почула дещо смішне, – сповістила вона, хоча її ніхто не питав. – У кабіні пілота... той містер Сміт, чи містер Стар... ніколи не бачила його імені в титрах.[37 - Прототип Стара Ірвінг Тальберг ніколи не ставив своє ім'я в титрах фільмів, які продюсував (90 фільмів).]

– А він його ніколи не ставить, – пояснила я.

– А-а-а. Отже, він розпитував пілотів про льотну справу... Тож воно його й справді цікавить, не знаєте?

– Знаю.

– Ото ж бо один з пілотів і каже, що б'ється об заклад, що за десять хвилин береться навчити містера Стара літати соло. У нього, каже, такий склад розуму – все схоплює на льоту.

У мене почав уриватися терпець.

– Ну і що тут такого смішного?

– Зараз, так от, нарешті один з пілотів питає, чи подобається містеру Стару його справа, а містер Стар на це й відповідає: «Авжеж. Само собою, подобається. Коли навкруги у всіх не всі вдома, то приємно залишатися хоч і неповним ідіотом, та єдиним, якого ще не розкусили».

Стюардеса так і заходилася від сміху, а мені хотілося плюнути їй межі очі.

– Уявіть собі: «Коли навкруги у всіх не всі вдома, то приємно залишатися хоч і неповним ідіотом, та єдиним, якого ще не розкусили».

Раптом без видимої причини її сміх урвався, і вона підвелася – сама серйозність:

– Піду заповню робочий журнал.

– Прощавайте!

Здається, то не вони допустили Стара посидіти поруч із собою, а він дозволив їм посидіти біля свого трону, і то не вони допустили його до штурвалу, а він дозволив їм постернувати.

Багато років потому мені випало летіти з одним з тих самих пілотів, і він мені переповів одну річ, яку сказав їм Стар.

Він саме розглядав гори.

– Уявіть, що ви інженер-залізничник, і вам треба прокласти трасу, скажімо, десь там, – він кивнув на гори. – У вас на руках результати геодезичної зйомки, і ви бачите три-чотири, а то й півдюжини варіантів прокладки, і всі однаково добрі. Чи погані. Вам треба зробити вибір – але на чому він засновується? Дізнатися, який шлях найкращий, можна, лише проклавши трасу. Тому ви берете й будете дорогу.

Пілоту здалося, що він щось не дочув.

– Ви про що?

– Ви обираєте шлях без будь-якої, як вам здається, на те причини – просто тому, що та он гора, на ваш погляд, рожевіша, або синька – синіша. Зрозуміло?

Пілот вважав це вельми корисною порадою. Та брав його сумнів: чи досягне він таких висот, щоб вона йому стала у пригоді.

– От що я хотів би знати, – зізнався він з гіркотою, – так це як містер Стар досяг тих висот, де він став містером Старом.

Боюсь, що сам Стар ніколи не дав би відповіді на це питання, а зародок пам'яттю не наділений. Та я могла б відповісти, хоча б почасти. Він піднявся дуже високо – туди, звідки відкриваються широкі обрії, на сильних крилах, коли ще був молодим. І коли він був високо в небі, то окинув поглядом усі царства на світі, [38 - Алюзія на Євангелію: «І він вивів Його на гору високу, і за хвилину часу показав Йому всі царства на світі (Від Луки 4:5)».] окинув очима, які могли широко

дивитися прямо проти сонця. Махаючи невтомно крилами – врешті-решт, відчайдушно, не припиняючи бити ними, він протримався там значно довше, ніж більшість із нас, а тому, пам'ятаючи все, що бачив зі своєї великої висоти, поступово опустився на землю.

Двигуни тим часом вимкнули, і всі наші п'ять почуттів почали налаштовуватися на посадку. Попереду зажеврила низка вогнів військово-морської бази Лонг-Біч,[39 - Лонг-Біч (англ. Long Beach) – місто в Каліфорнії, розташоване в південній частині округу Лос-Анджелес, на узбережжі Тихого океану, за 30 км від ділового центру Лос-Анджелеса.] а зліва і справа замерехтіла вогниками Санта-Моніка.[40 - Санта-Моніка (англ. Santa Monica) – курортне місто в США, що розташоване на заході округу Лос-Анджелес, відоме своїми пляжами.] Над Тихим океаном вже зійшов каліфорнійський місяць, великий та помаранчевий. Та що б я не відчувала щодо всіх цих речей – а вони зрештою були моєю батьківщиною – я знала, що Стар відчуває набагато більше. Всі ці речі, на які я дивилася широко відкритими очима, як на ту отару овець на задньому подвір'ї студії старого Лемле, у Старових очах виглядали інакше, бо саме тут він спустився на землю після свого високого польоту, який відкрив йому очі, і він побачив, куди ми йдемо, і як ми виглядаємо на своєму шляху, і що на тому шляху важливо, а що – ні. Ви можете сказати, що його занесло сюди випадковим вітром, та я схильна вважати інакше. Я схильна до думки, що в «кадрі, знятому загальним планом з висоти», він побачив новий вимір нашим судомним надіям та витонченим плутням та незграбним жалям, і бути з нами до кінця було його власним вибором. Як і у випадку з літаком, який опускався до аеропорту Глендейл,[41 - Глендейл (англ. Glendale) – північне передмістя Лос-Анджелеса.] в теплу темряву.

Епізоди 4 та 5

Стояв липневий вечір, і коли о дев'ятій я паркувала біля студії свою автівку, то в драг-сторі[42 - Драг-стор – винятково американська реалія: магазин аптекарських, господарських і продовольчих товарів з баром.] навпроти побачила кількох статистів, які схилилися над біксовим більярдом.[43 - Бікс (бікс, біксовка, біксовий більярд, китайський більярд) – вид гри на похилому столі або дошці, по якому куля після удару збігає назад. Верхня дошка (скат) утикана паралельно-косими рядами шпильок. Невеликі кульки котяться киями по одному з двох жолобків, розташованих по обидва боки столу; після удару куля, збігаючи назад, потрапляє в розташовані по схилу лунки, пронумеровані залежно від

числа очок.] На розі у своєму напівковбойському вбранні стояв «Старий» Джонні Свонсон,[44 - Прототипом Свонсона був відомий актор-ковбой Гаррі Керрі (1878–1947), зірка німого кіно, який успішно перейшов в століття звукового кіно і в 1940 році номінувався на «Оскар» в категорії «Кращий актор другого плану».] який похмуро вдивлявся кудись вдалечінь повз місяць. У минулі часи в кіно він був фігурою ніяк не меншою, ніж Том Мікс[45 - Томас Едвін Мікс (1880–1940) – американський актор вестернів епохи німого кіно.] чи Білл Гарт,[46 - Вільям Саррей Гарт (1864–1946) – американський сценарист, режисер, актор німого кіно, зірка вестернів.] тепер же навіть від розмови з ним ставало надто сумно, тому я скоріше прошмигнула через вулицю в парадні ворота.

На студії не буває такого, щоб було зовсім тихо. Завжди в проявних і в тонательє працюють в нічну зміну техніки, і цілодобово техперсонал бігає до буфету. Та ввечері звуки не такі, як удень – м'який шерхіт шин, тихе цокання моторів, що працюють на холостому ході, «голий» голос сопрано проти ночі через мікрофон звукозапису. За рогом я наштовхнулася на чоловіка в гумових чоботях, який мив авто – струмінь води зі шланга в білому світлі виглядав як казковий фонтан серед мертвотних індустріальних тіней. Я вповільнила крок, побачивши, як біля адміністративної будівлі дбайливі руки підіймали містера Маркуса, щоб посадити його в машину. Це була довга процедура, тому що навіть сказати «на добраніч» у нього забирало часу більше, ніж у будь-кого. І поки я вичікувала, доки це відбудеться, я чітко почула, як сопрано раз за разом виводить: «Прийди, прийди, я люблю лише тебе».[47 - «Come! Come! I love you only» – перший рядок солдатської пісні «Мій герой», занотований у збірці «Songs Of The Soldiers And Sailors U. S. Official U. S. Forces Songbook» (1917).] я це добре пам'ятаю, тому що вона виводила той самий рядок і в момент землетрусу, перший поштовх якого прийде вже за п'ять хвилин.

Офіси правління, де був і татків, знаходилися в старому адміністративному будинку, вздовж фасаду якого тяглися довгі балкони з суцільними чавунними перилами, наче застигла у часі линва канатохідця. Батько розміщався на другому поверсі, між кабінетами Стара та містера Маркуса. Того вечора на цьому поверсі світилися всі вікна підряд. Від того, що Стар так близько, у мене тьохнуло серце, та я вже навчилася тримати його в шорах, адже за цілий місяць вдома Стара я бачила лише одного разу.

У батьківському кабінеті було чимало дивного, всього й не перекажеш, тому буду стислою. У приймальні, скільки себе пам'ятаю, сиділи три секретарки, як ті три

відьми, з обличчями, як у гравців у покер, а звали їх Берді Пітерс, Мод (щось там) та Розмарі Шміл; не знаю, чи мало це відношення до її імені,[48 - Ім'я Розмарі пов'язане з рослиною розмарину, яка грала важливу роль в міфологіях різних народів, зокрема в Середньовіччі розмарин використовувався в обряді вигнання диявола.] але саме Розмарі була, так би мовити, в них за старшу і саме під її столом знаходилася заповітна кнопка, що відмикала двері до батьківської «тронної зали». Всі три секретарки були затяті поборниці капіталізму, і не хто інший, як Берді, вигадала правило: якщо друкарок ловили на тому, що вони обідають спільно більше разу на тиждень, то їх «викликали на килим». У той час на студіях всерйоз побоювалися «влади натовпу».

Ось куди я й пішла. Тепер-то усі виконавчі директори хизуються великими картинними вітальнями, але запровадив цю моду саме татко. Саме йому також можна поставити в заслугу запровадження шибок з поляризаційними світлофільтрами на великих, як вітрина, вікнах, зовні непрозорих; і ходили навіть чутки про потайну ляду в підлозі, в яку можна було провалити небажаних відвідувачів просто в кам'яний мішок, та я вважаю це пустими небилицями. На видному місці у батька висів великий портрет Віла Роджерса,[49 - Вільям Пенн Адаір Роджерс (1879–1935) – американський ковбой, авіатор, дотепник, соціальний коментатор і актор кіно, був занесений до Книги рекордів Гіннеса як людина, здатна одночасно кидати три ласо: одне – навколо шиї коня, друге – навколо вершника і третє – навколо ніг коня. За своє життя здійснив три навколосвітні подорожі, знявся в 71 фільмі, написав понад 4000 газетних статей. До середини 1930-х років Роджерс мав величезну популярність в американському суспільстві і був найбільш високооплачуваним актором Голлівуду. Загинув у 1935 році в авіакатастрофі на Алясці.] що мав натякати на таткову духовну спорідненість з цим своєрідним «св. Франциском Голлівуду»; також там була надписана фотографія Мінни Девіс, покійної дружини Стара, а також знімки інших знаменитостей з нашої студії та великі пастельні портрети моєї мами та мій. Цього вечора вікна були розкриті навстіж; в одному з них безпорадно застряг великий місяць у рожево-золотавому серпанку. За великим круглим столом у глибині кабінету схилилися татко, Жак Ла Борвіц і Розмарі Шміл.

Як татко виглядав? Дати точний опис я не в змозі, окрім того випадку, коли я зустріла його в Нью-Йорку, де менш за все сподівалася його побачити: дорогу мені застив огрядний літній чолов'яга, який, на погляд, злегка соромився власної статури, і єдине, чого б мені хотілося, так це, щоб він швидше рухався – і раптом я впізнала свого батька. Пізніше мене навіть приголомшило це мое враження. Адже татко вмів бути магнетичною особою: у нього були вольове підборіддя та

ірландська посмішка.

Що до описання Жака Ла Борвіца,[50 - Борвіц – значуще ім'я: від англ. bore – зануда та wits – розум, дотепність; тупоумство. Прототипом був продюсер Джозеф Лео Манкевич (1909–1993), з яким Фіцджеральд працював над фільмом «Три товариші».] то тут я краще вас пощаджу. Зауважу лише, що він був помічником продюсера – щось на кшталт комісара – і цим все сказано. Де Стар викопував таких розумових кадаврів або хто їх йому підкидав, а найбільше – як він примудрявся мати від них хоч якийсь зиск – не переставало мене вражати, як утім вражало й кожного щойно прибулого зі Сходу, хто з ним стикався. Звісно, у Жака Ла Борвіца були свої сильні сторони; так само є вони і у субмікроскопічних найпростіших, і у будь-якого собацюри, що нишпорить навкруги у пошуках сучки чи кістки. Жак – таки так!

Судячи із занепокоєних виразів на їхніх обличчях, я зробила висновок, що тут йдеться про Стара. Чи то Стар наказав щось таке – не таке, чи заборонив щось таке, чи кинув виклик батькові, чи викинув якусь з картин Ла Борвіца на сміття – словом, зробив щось, на їх погляд, катастрофічне, і от вони сиділи тут серед ночі, замислюючи чи то заколот, чи то бунт, тобто нагадували збіговисько зневірених змовників. Розмарі Шміл тримала наготові блокнот, буцімто занотувати їхні протестні настрої.

– Я везу тебе додому, живого чи мертвого, – сказала я татові з порога. – Всі дарунки до дня народження вже покриваються цвіллю в святковій упаковці!

– День народження! – вигукнув Жак у пориві виправдання. – І скільки ж стукнуло? Я й не знав.

– Сорок три, – роздільно сказав татко.

Насправді йому стукнуло на чотири роки більше. І Жак це добре знав. Я бачила на власні очі, як він колись помітив дату у своєму нотатнику про всяк випадок, щоб використати при нагоді. Тут подібні гробухи носять у руках відкритими. Тому збоку можна побачити, що там пишуть, навіть без читання по губах, і я краєм ока помітила, що й Розмарі Шміл мимоволі робить подібну нотатку і собі. Схаменувшись, вона почала її витирати, і саме тієї миті під нами здригнулася земля.

У нас вона тільки здригнулася, на відміну від Лонг-Біча, де верхні поверхи крамниць одним махом вивернуло на вулиці, а малі готелі винесло в море, проте довгу хвилину ми нутром відчували нутро землі, ніби ми все ще зв'язані пуповиною з утробою матері Землі, яка, наче у кошмарному сні, затягує нас назад у лоно світотворіння.

Мамин портрет злетів зі стіни, видаючи місцезнаходження потаємного сейфа; ми з Розмарі, як у трясці, вхопилися одна в одну і в якомусь шаленому вальсі під власний вереск перетнули усенький кабінет, майже від стіни до стіни. Жак чи то зомлів, чи просто зник з очей, а татко вчепився за стіл і щодуху горлав: «З тобою все гаразд?» А за вікном співачка якраз дійшла до пронизливої кульмінації: «Я люблю лише тебе», де затрималася, а потім, заприсягаюся, завела усе знову. Чи, може, то підплигнула голка на записуваній платівці.

Кімната майже завмерла, лише під ногами відчувалося дрібне дрижання. Всі обережно рушили до дверей, включаючи й Жака, який вигулькнув як з-під землі, і п'яною хиткою ходою через приймальню попростували до чавунного балкону. Майже скрізь все світло «вирубилло», і то тут, то там чулися крики й окрики. На якусь мить ми завмерли, чекаючи на новий поштовх, потому, не змовляючись, метнулися до кабінету Стара.

Його кабінет був великий, проте менший за батьків. Стар сидів на краю дивана, протираючи очі. Коли стався землетрус, він, судячи з усього, спав і тепер намагався збагнути, чи то він йому наснився, чи насправді був. Коли ж ми запевнили його, що він таки йому не наснився, Стару здалося все це вельми потішним, аж тут почали разом видзвонювати телефони. Я ненав'язливо, наскільки то було можливо, спостерігала за ним. Від втоми він був геть сірий, та поки він слухав телефон та диктограф,[51 - Вид офісного телефонного апарата голосного зв'язку без слухавки.] в очах у нього з'явився вогник.

– Прорвало пару водогінних магістралей, – повідомив він татка. – Ті, що ведуть на знімальний майданчик.

– Грей саме знімає у «Французькому селі», – зазначив татко.

– Вода розлилася ще навколо «Станції», а також, хай йому біс, в «Джунглях» і на «Куточку міста», та, здається, ніхто не постраждав. – Між ділом він похмуро потис мені руки. – Де ти пропадала, Сесиліє?

– Монро, ти туди йдеш? – запитав татко.

– Коли зберу всі новини. Також вийшла з ладу одна з ліній електропередач... Я вже послав за Робінсоном.

Він усадив мене поруч себе на диван і попрохав розповісти про землетрус знов.

– У тебе втомлений вигляд, – сказала я проникливим материнським голосом.

– Еге ж, – погодився він. – Нема куди ходити вечорами, тож я просто працюю.

– Я влаштую пару вечірок для тебе.

– Раніше я грав з компанією в покер, – сказав він задумливо. – До того, як одружився. Та всі вже повмирали від запою.

Міс Дулан, його секретарка, увійшла з купою свіжих поганих новин.

– Робі, як прийде, про все подбає, – запевнив Стар татка. – Він повернувся до мене. – Робінсон – то справжня знахідка. Він колись був аварійним монтером... лагодив обірвані телефонні дроти серед міннесотських[52 - Міннесота – штат на півночі Середнього Заходу США з континентальним кліматом, для якого характерні великі перепади температур з холодною зимою та теплим літом. У Міннесоті можна спостерігати такі погодні явища, як дощ, сніг, хуртовини, грози, град, торнадо та сильні пориви вітру.] завірюх... такого ніщо не зупинить. За хвилину він тут буде... він тобі сподобається.

Він мовив це так, ніби виношував намір звести нас разом усе попереднє життя, і власне заради цього й влаштував землетрус.

– Він тобі сподобається, – повторив він. – А коли ти повертаєшся до коледжу?

– Я ж тільки прилетіла додому.

– Тобто попереду в тебе ціле літо?

- Вибач, - сказала я. - Повернуся, як тільки зможу.

В голові у мене був туман. У мене просто не могла не промайнути думка, що в нього й дійсно могли бути якісь наміри щодо мене, і якщо так, то стадія була аж занадто рання. Як на те, я могла відчувати себе лише «гарним реквізитом». І така перспектива мене не спокушала... то було все одно, що вийти заміж за лікаря. Рідко коли той залишав кіностудію до одинадцятої вечора.

- І скільки ж, - він запитав у мого батька, - їй залишилося до випуску? От що я мав на увазі.

Тут, гадаю, я ладна була запально вигукнути, що мені необов'язково повертатися до коледжу, що освіти в мене ого-го... як увійшов гідний усілякого захвату Робінсон, клишоногий рудий парубок, ладний скочити і у вогонь, і у воду.

- Це - Робі, Сесиліє, - просто сказав Стар. - Нумо, Робі, пішли.

Так я й зустрілася з Робі. Сказати, що я зустріла свою долю, здавалося безглуздям, проте так лише здавалося. Бо прийде час, і не хто інший, як Робі, розповість мені, як Стар тієї ночі знайшов своє кохання.

Епізод 6

У місячному світлі знімальний майданчик являв собою тридцять акрів казкової країни - і зовсім не тому, що «натура» скидалася на африканські джунглі або середньовічний французький замок, або на шхуни на якірній стоянці, або на нічний Бродвей, а тому, що нагадувала розідрану дитячу книжечку з картинками, наче уривки казкових історій, що пурхають між язиками полум'я. Я ніколи не жила в будинку зі справжнім горищем, та зараз натурний майданчик, як на мене, виглядав саме так, а вночі, з її викривленим сьйвом, все ніби оживало.

Коли прибули Стар та Робі, пучки світла вже вихоплювали небезпечні ділянки «водопілля».

– Ми відкачаємо цю воду в болото на Тридцять шостій вулиці, – мовив Робі, окинувши оком розміри розливу. – Це міська власність... От вам і Божий промисел. Тільки-но подивіться!

На маківці величної голови бога Шиви[53 - Шива – один із трійці головних богів в індуїзмі, поряд з Брахмою та Вішну.] вниз за течією штучної річки пливли дві жінки. Ідола змило з майданчика, що зображав собою Бірму, й несло звивистими путями ріки, посеред якої він разом з іншими уламками катастрофи то борсався на міліні, то кружляв у водверті. Дві біженки знайшли притулок серед звивин божественних локонів на високому чолі і на перший погляд скидалися на туристок на автобусній екскурсії визначними місцями паводка.

– Ти диви, Монро! – вигукнув Робі. – Глянь он на тих дамочок!

В'язнучи ногами в непередбаченій багнюці, обидва дочвалали до берега основного русла. Звідси було видно, що жінки неабияк перелякані, проте вже сповнені надії на скорий порятунок.

– Хай би й пливли собі до самої стічної труби, – галантно порадив Робі. – Та річ у тому, що Де Мілю знадобиться голова вже наступного тижня.

Утім, він був людиною, що не скривдить і мухи, і вже за мить стояв по пояс у воді, намагаючись підчепити Шиву багром, та досяг лише того, що закрутив голову паморочливими кругами. Тут надійшла допомога, яка поміж іншого виявила, що одна з них вельми гарненька, і що обидві вони, либонь, з вершків суспільства. Та на майданчик вони запливли приблудами, й Робі бридливо дожидав, щоб сказати їм пару теплих слів, поки ідола приборкують і виволікають на суше.

– Та відчепіться ви вже від голови! – озвався він знизу ввєрх. – Це ж вам не сувенір!

Одна з жінок покволом зісковзнула по щоці ідола, де внизу Робі її спіймав і поставив на ноги; інша, після коротких вагань, наслідувала прикладу. Робі обернувся до Стара за присудом.

– Босе, і що з ними далі робити?

Та Стар не відповів. За два кроки від нього з легкою посмішкою було обличчя його покійної дружини, цятка в цятку навіть до виразу. На відстані двох кроків місячного сяйва на нього дивилися знайомі очі, на знайомому чолі ворухився закруток волосся, а посмішка, що застигла на обличчі, майже не змінилася в прорисах, навіть напіввідкриті губи були ті самі. На мить його пробрав благоговійний трепет, і він ледве не скрикнув. Миттю перед його очима пронеслися затхла напівтемна кімната, приглушений плавний плин чорного лімузина-катафалка, падаючі квіти, що собою вкривають землю – і ось він бачить перед собою її, живу та усміхнену. Повз нього неслася ріка, спалахи великих прожекторів металелися майданчиком... а він все не міг мовити ні слова, аж поки не почув її голос – той голос не був голосом Мінни.

– Пробачте нас, – мовив голос. – Ми просто зайшли у ворота слідом за вантажівкою.

А за спиною вже зібралася гурба: електрики, монтажники, водії, на яких Роби почав гарикати, як та вівчарка на отару.

– Швидко... поставити насоси на баки на четвертій площадці... заведіть трос за цю голову... протягніть її волоком вгору, по четверо з обох боків... та перш за все, ради Бога! відкачайте воду з «Джунглів», а ту велику трубу А покладіть на землю... нічого з нею не станеться... це – пластмаса.

Стар нерухомо стояв і мовчки дивився вслід жінкам, поки вони у супроводі поліцейського пробиралися до виїзних воріт. Потім він зробив пробний крок, перевіряючи, чи тримають його коліна. Розплескуючи багнюку, повз нього грімко проторохтів трактор, слідом тягнулися робочі... кожен другий обертався до нього, посміхався, вітався: «Привіт, Монро!.. Вітаю, містере Стар! Щось вогкуватий вечір, містере Стар... Монро... Монро... Стар... Стар... Стар...

Він відповідав, привітно махав рукою, коли люди струмили повз нього, зникаючи в пільмі. Це мені трохи нагадувало сцену вітання Імператором Старої гвардії.[54 - Алюзія на картину Ораса Верне «Прощання Наполеона зі своєю гвардією у Фонтенбло 20 квітня 1814». Стара гвардія – французький елітний підрозділ Імператорської гвардії періоду наполеонівських воєн. Серед умов до прийому, як

мінімум, 10 років служби, нагороди за хоробрість та зріст не менше 176 см.] Того світу більше вже немає, але й цей світ має своїх героїв, і Стар був одним із них. Більшість з цих робітників працювали тут давно... з самого початку доби кіно, і під час великого струсу, коли прийшов звук, і трьох років Великої депресії він дбав про те, щоб лихо обходило їх стороною. Старі узи вірності тепер дрижали від напруги; повсюдно вчорашні колоси виявлялися колосами на глиняних ногах, а він як був для них своїм, так і залишився, останнім, хто був на престолі. І їхнє вітання, коли вони проходили повз нього, було чимось на кшталт неголосного «ура!».

Епізод 7

За час між вечором, коли я прилетіла додому, і землетрусом[55 - 11 березня 1933 року об 01.54 у штаті Каліфорнія в районі Лонг-Біч стався землетрус силою 6,3 бала за шкалою Ріхтера.] я зробила немало нових спостережень. Стосовно татка, наприклад. Татка я любила (і якщо мою любов до нього представити у вигляді графіка, то він був би зигзагоподібною кривою з численними різкими піками то вгору, то вниз) та все ж стала помічати, що його сильна воля – це ще не все, що піднесло його туди, де він є. Більшість його надбань зобов'язані його прозорливості. Саме завдяки їй йому посміхнулася удача і він отримав четверту частину в прибутках у тому «цирку», який саме переживав бум. Як і молодий Стар. Це було найбільшим звершенням його життя – все решта було справою інстинкту. Звісно, з ділками на Волл-стріт[56 - Волл-стріт (Wall Street) – назва невеликої вузької вулиці в нижній частині Мангеттена в місті Нью-Йорк, яка вважається історичним центром фінансового району Нью-Йорка, позаяк на ній розташована Нью-Йоркська фондова біржа.] він напускав туману, розповідаючи, наскільки це незбагненна і загадкова штука – робити кіно, хоча сам і не кумекав не те що в азах перезапису різних фонограм на одну, а й навіть у монтажу. Та й не дуже він перейнявся атмосферою Америки, працюючи в юності попихачем у забігайлівці в Баллігегані,[57 - Баллігеган – сільська община в графстві Карлоу на півдні Ірландії.] і відчуття того, що складає фабулу кінострічки, у нього було не більше, ніж у якогось мандрівного комівояжера. З іншого боку, він уник прихованого парезу[58 - Парез – ослаблення довільних рухів, неповний параліч якого-небудь м'яза чи групи м'язів.] як <...>[59 - Пропуск у автора.] він прийшов у кіно, хоч і не на зорі, але ще до опівдня, і через підозрілість, яку він употужнив у собі, наче мускул, обкрутити його навколо пальця було складно.

Стар був його удачею, більше ніж удачею. Він був дороговказом у кіновиробництві, як Едісон і Люм'єр, як Гриффіт і Чаплін. Він підніс кінокартини над рівнем та можливостями театрального мистецтва, досягнув свого роду золотої доби в 1933 році, перед встановленням цензури.[60 - Йдеться про «Кіновиробничий кодекс» (також відомий як «Кодекс Гейза», за ім'ям головного цензора Голлівуду того часу Віла Гейза) – серію моральних цензурних директив, які регулювали кіновиробництво більшості американських кінокартин, що випускалися великими студіями з 1930-го по 1968 рік. Кодекс був прийнятий п'ятьма основними голлівудськими студіями як міра самообмеження, адже за відсутності кодексу фільми в кінці 1920-х і на початку 1930-х містили сексуальний підтекст, змішані шлюби, ненормативну лексику, незаконне вживання наркотиків, безладні стосунки, проституцію, насильство тощо. Хоча кодекс ухвалено в 1930-му, проте до 1 липня 1934 року він був необов'язковим.]

Доказом його уміння повести за собою був шпіонаж, що розгорнувся навколо нього, – не просто якесь там полювання за внутрішньою інформацією чи за патентованими технологічними секретами, а стеження за його нюхом на нові тенденції в кіно, його гадки щодо того, куди воно прямуватиме. Надто багато його життєвих сил забирала проста відсіч цих спроб. Це перетворювало його роботу до певної міри на секретну, нерідко відлюдну та повільну, тому її важко описати, так само як плани полководця, коли психологічні чинники стають надто туманними й нез'ясовними, от і доводиться обмежуватися, врешті-решт, простим переліком здобутків і невдач. Та я намітила надати хоча б якесь уявлення про нього за роботою, чим і пояснюється подальше. Частково воно запозичене з есе, яке я написала в коледжі під назвою «Один день продюсера», а частково є продуктом моєї власної уяви. Частіше описання подій буденних є плодом моєї вигадки, у той час як усі більш-менш непересічні події є реальними.

Рано-вранці після потопу на крайній балкон адміністративної будівлі піднявся якийсь чоловік. За словами очевидця, він трохи постояв там, а потім виліз на чавунні перила і кинувся сторч головою на бруківку. Наслідок – зламана рука.

Міс Дулан, секретарка Стара, доповіла йому про цей випадок, коли о дев'ятій ранку він викликав її дзвінком. Сам він під час інциденту спав у кабінеті і не чув невеликого гвалту.

– Піт Заврас! – вигукнув Стар. – Оператор?

- Його доправили до лікаря. В газетах про це не буде.

- От лихо, - похитав він головою, - я знав, що він дійшов краю, та не знаю чому. Два роки тому, коли він працював у нас, з ним все було гаразд. Але чому саме він прийшов сюди? Як він взагалі потрапив на студію?

- Як? Обманом. Показав свою стару перепустку, - повідомила міс Дулан. Вона, дружина помічника режисера, була, так би мовити «яструбом», сухою прихильницею жорсткого курсу. - Мабуть, це пов'язано якимось із землетрусом.

- А він же був найкращим оператором Голлівуду, - зазначив Стар.

І навіть коли він почув про тисячі загиблих в Лонг-Бічі,[61 - Лонг-Біч найбільше постраждав під час землетрусу 1933 року. За офіційними даними кількість загиблих під час землетрусу склала 120 осіб.] все одно з голови його не йшла думка про це невдале самогубство на світанні. Він наказав міс Дулан дізнатися, що ж підштовхнуло Завраса на цей крок...

По диктографу занесло крізь ранкову теплінь перші повідомлення нового дня. Стар голився та пив каву, слухаючи реляції та віддаючи накази. Робі залишив повідомлення: «Якщо я потрібен буду містеру Стару, скажіть йому: хай іде під три чорти - я сплю». Якийсь актор захворів, чи то так йому ввижалось; губернатор Каліфорнії має намір завітати на студію з цілим почтом супроводжуваних осіб; помічник продюсера відлупцював дружину через зіпсовану копію кінофільму і тепер має «бути пониженим до рядового сценариста» - всі ці три справи входили до повноважень татка, якщо той актор не мав особистого контракту зі Старом. Далі, на місці натурних зйомок у Канаді, куди вже прибула знімальна група, випав ранній сніг - Стар, переглядаючи сюжет картини, в умі прикидав можливості прилаштуватися до снігу. Та ні, нічого тут не поробиш. Він викликав Кетрін Дулан.

- Я хотів би поговорити з поліцейським, який минулого вечора виводив двох жінок із знімального майданчика. Здається, його звати Мелоун.

- Так, містере Стар. І на лінії Джо Ваймен - стосовно брук.

- Привіт, Джо, - почав Стар. - Послухай, на попередньому перегляді двоє поремствували, що півкартини у Моргана була розстебнута ширінька... певна річ,

вони перебільшують, та навіть якщо це три – чотири метри... ні, цих двох нам не відшукати, та я хочу, щоб стрічку крутили й крутили, поки ти не виявиш ці метри. Посади в кінозал купу народу – хто-небудь та й засіче.

Tout passe – L'art robuste

Seul a l'éternité.[62 - Проходить все. Одне мистецтвоТворити здатне назавжди (фр.).(Рядки з вірша французького поета Теофіля Готье (1811-1872) «Мистецтво»).]

– А ще тут принц з Данії, – сказала Кетрін Дулан. – Він дуже привабливий, – підмивало її чомусь додати, – як для свого немалого зросту.

– Дякую, – відповів Стар. – Дякую вам, Кетрін. Я зворушений тим, що в ваших очах залишаюся найпривабливішим з тих, хто зростом не вийшов. Хай високого гостя поки поводять по зйомках, а йому передайте, що о першій ми з ним обідаємо разом.

– І на вас чекає містер Бокслі, закопив губи, як справжній британець.

– Я приділю йому десять хвилин. – І коли вона вже виходила, запитав: – Робі не телефонував?

– Ні.

– Зателефонуйте на комутатор і, якщо від нього щось було, подзвоніть йому і запитайте наступне. Запитайте ось про що: чи не чув він ім'я тієї жінки вчора ввечері. Будь-якої з тих жінок. Або що-небудь, аби їх можна було розшукати.

– Ще щось?

– Ні, але скажіть йому, що це важливо, поки він не забув. Хто вони? Я маю на увазі, що вони за люди... запитайте і це в нього. Я маю на увазі, чи вони...

Вона строчила його слова в блокноті, не піднімаючи голови; зачекала, доки він продовжить.

- Гм... чи вони... не сумнівні особи? Чи не акторки? А-а, не має значення... пропустіть це. Спитайте лише, чи він знає, як їх знайти.

Поліцейський, Мелоун, не знав нічого. Так, були дві дамочки, і він їх швиденько витурих зі студії. Ще б пак! Одна з них була невдоволена. Котра? Одна з них. У них була машина, шеві,[63 - Shevvi (просторіччя) - шевроле.] він ще хотів записати номер. То була... гарненька, яка дратувалася? Одна з них.

Котра з них - він нічого такого не помітив. Навіть на студії вже встигли забути Мінну. За якихось три роки. От і все.

Епізод 8

Містера Джорджа Бокслі Стар зустрів посмішкою. Доброю батьківською посмішкою, яку він розвинув шляхом заміни синівської посмішки тих часів, коли молодою людиною вибився на високі посади. Спершу то була посмішка пошани до своїх старших, та потому, як його власні рішення скоро заступили їхні, ця посмішка призначалася для того, щоб вони цього не відчували, аж врешті-решт, виникла ця, теперішня люб'язна посмішка, часом дещо поспішна та втомлена, та неодмінно адресована всякому, хто протягом останньої години не накликав на свою голову його гніву. Чи всякому, кого він не збирався відкрито та брутально образити.

У відповідь містер Бокслі навіть не посміхнувся. Та й зайшов він з виглядом, неначе його сюди затягнули силоміць, хоча, само собою, ніхто його й пальцем не торкнувся. Він став перед кріслом, і знову склалося враження, буцімто два невидимих конвойника всадовили його примусом. Та й опинившись у кріслі, усім своїм виглядом він виказував невдоволення. І навіть коли на пропозицію Стара він запалив сигарету, то здавалося, що сірник до сигарети піднесли зовнішні сили, яким він кориться, але ж із почуттям власної гідності.

Стар подивився на нього з усією можливою люб'язністю:

- Щось іде не так, містере Бокслі?

Романіст відповів мовчанням, яке не віщувало нічого доброго.

- Вашого листа я прочитав, - повідомив Стар, облишивши привітний тон директора приватної школи. Тепер він говорив як з рівнею, але з натяком на обопільногостре відношення.

- Не можу добитися, щоб те, що пишу, увійшло в сценарій, - вибухнув одразу ж Бокслі. - Ви тут усі поводитесь, наче порядні люди, але ж це - якась змова. Ті два борзописці, що ви поставили до мене, слухають, що кажу, але все перекручують так, що не впізнати... Здається, у них словниковий запас не перевищує й сотні слів.

- А чому вам не писати самому? - запитав Стар.

- Писав. І посилав вам частину.

- Але ж там була лише одна розмова, куди не глянь, - зауважив Стар беззлобно. - Розмова, може, й цікава, та не більше.

Тепер два невидимі конвойники ледве утримали Бокслі в глибині крісла. Він спробував піднятися; вичавив із себе один глухий «цявк», який можна було віднести до сміху, але аж ніяк не веселого, і сказав:

- Здається, у вас тут взагалі ніхто нічого не читає. Позаяк під час розмови чоловіки встигають ще й битися. А в кінці один з них падає в криницю, і його доводиться піднімати в цебрі.

Він ще раз цявкнув і вщух.

- А ви б написали таке у вашій власній книжці, містере Бокслі?

- Що? Звісно, ні!

- Вважали б це надто дешевим.

- В кіно інші засади, - сказав Бокслі ухильно.

- А ви в кіно ходите?

- Ні. Майже ніколи.

- А чи не тому, що люди там завжди б'ються і падають у колодязі?

- Авжеж... а ще корчать страшні гримаси та виголошують неприродні й неправдоподібні діалоги.

- Облишмо на хвилину діалоги, - сказав Стар. - Само собою, ваші куди вишуканіші за ті, що їх здатні породити, як ви висловилися, борзописці... саме тому ми вас сюди і запросили. Та уявімо собі дещо інше, поза поганими діалогами та гасанням по колодязях. Скажіть, у вашому кабінеті є грубка, яка запалюється сірниками?

- Здається, є, - сказав Бокслі насторожено, - та я нею не користуюся.

- Припустімо, що ви сидите в своєму кабінеті. Ви цілий день з кимось билися або щось писали, і тепер надто втомилися, щоб далі битися чи писати. От і сидите собі, втупившись у порожнечу... нудитесь, як всі ми, часом буває. Аж тут у кімнату заходить гарненька стенографістка, яку ви вже бачили до того, і ви спостерігаєте за нею... знічев'я. Вона вас не помічає, хоча ви зовсім поруч. Знімає чорні рукавички, відкриває сумочку й вивалює її вміст на стіл... - Стар піднявся, жбурнувши кільце з ключами на письмовий стіл. - У неї всього-на-всього два дайми[64 - Дайм (англ. dime) - монетка коштом у 10 центів або одну десяту долара США.] та один нікель[65 - Нікель - монетка в п'ять центів. Виготовляється зі сплаву міді та нікелю, звідси й назва.]... та картонна коробка сірників. Вона залишає нікель на столі, а дайми кладе в сумочку, підносить чорні рукавички до грубки, відкриває дверцята й кидає рукавички всередину. В коробці лише один сірник, і дівчина, опустившись на коліна, збирається запалити вогонь. І раптом ви відчуваєте, що з вікна дуже тягне... і саме тут дзвонить телефон. Дівчина знімає слухавку, говорить «алло!», слухає і кидає у відповідь: «В житті не мала чорних рукавичок». Вішає слухавку, знову стає на коліна і як тільки чиркає сірником, ви несподівано оглядаєтеся довкола й помічаєте, що в кімнаті є ще один чоловік, який спостерігає за кожним рухом дівчини...

Стар замовк. Він підібрав ключі, сховав їх у кишеню.

- Продовжуйте, - мовив Бокслі посміхаючись. - Що було далі?

- Не знаю, - відповів Стар. - Я просто малював вам кіно.

Бокслі відчував, що його підштовхують визнати свою неправоту.

- Це просто мелодрама, - буркнув він.

- Не обов'язково, - зауважив Стар. - Та як би там не було, ніхто взагалі не носився, як навіжений, не промовляв дешеві діалоги, не корчив дурних гримас. Був лише один поганий рядок, та такий письменник, як ви, запросто міг би його поліпшити. Та все ж ви були зацікавлені.

- А для чого ж нікель? - запитав уникливо Бокслі.

- Не знаю, - знизав плечима Стар. І раптом розсміявся. - Ах, так, нікель[66 - На зорі кінематографа вхід в кінотеатр мережі «Нікелодеон» коштував 1 нікель - 5 центів.] - то на кіно.

Невидимі конвойники, видно, відпустили Бокслі. Він розслабився, відкинувся на спинку крісла і засміявся:

- За що ж ви мені, чорт би вас узяв, платите? - запитав він. - Я ж нічого не розумію у цій вашій чортівні.

- Нічого, зрозумієте, - мовив Стар посміхаючись. - Інакше ви б не спитали про той нікель.

У приймальні чекав смаглявий чолов'яга з очима, наче ті чайні блюдця.

- Містер Бокслі. Це - містер Майк Ван Дайк, - відрекомендував того Стар. - Чого тобі Майку?

- Нічого, - махнув рукою той. - Ось заскочив упевнитися в твоєму існуванні.

- А чого тут вештатися? - не зрозумів Стар. - Переглянув останні плівки - ані посмішки не викликали.

- Та я вже на грані нервового зриву.

- Треба тримати себе в формі, друже, - зауважив Стар. - Давай так: кожен займається своїм ділом. - Він обернувся до Бокслі. - Майк у нас гегмен.[67 - Постановник комедійних трюків.] Він у цьому ділі ще з тих пір, як мене у колиці колисали. Майку, чи не покажеш містеру Бокслі «подвійний мах, хват, брик і чос».

- Тут? - здивувався Майк.

- Тут.

- Тут місця замало, не розвернутися. Я, власне, хотів попросити тебе...

- Тут місця більше ніж досить.

- Та-а-ак, - приміряючись, він окинув оком присутніх, - стрілятимеш ти.

Кеті, помічниця міс Дулан, надула паперовий пакет.

- Це - номер, - пояснив Майк Бокслі, - ще з кістоунських[68 - Кістоунські часи - часи кіностудії «Keystone Pictures Studio» - однієї з перших кіностудій, яку було засновано в 1912 році Маком Сенетом. Студію, мабуть, найкраще пам'ятають за часів його керівництва (1912-1917), коли він знімав фарсові комедії і, зокрема, створив «Кістоунських копів» і «Красунь Сенета у купальниках». Саме в цій студії розпочинав свою кар'єру Чарлі Чаплін.] часів. - Він обернувся до Стара. - Чи він знає, що таке у нас номер?[69 - Необхідність пояснення викликана тим, що в американській версії англійської мови номер у цирку позначається словом routine, у той час як у британській версії - словом act.]

- Номер – це виступ, – пояснив Стар. – Коли Джорджі Джесел[70 - Джордж Джесел (1898–1981) – американський актор, співак, автор пісень та шоумен; постійно запрошувався ведучим на офіційні церемонії, за що отримав прізвисько «Генерального тостмейстера США».] говорить про «Гетісбурзький номер Лінкольна», то він має на увазі саме виступ.[71 - Гетісбурзька промова (англ. Gettysburg Address) – виступ 19 листопада 1863 року президента США Авраама Лінкольна на церемонії відкриття Національного кладовища в Гетісбурзі, де 1–3 липня 1863 року відбулася найкровопролитніша битва Громадянської війни в США. Це – одна з найвідоміших промов в американській історії.]

Кеті піднесла надутий пакет до рота напоготові. Майк став до неї спиною.

- Увага! – оголосила Кеті і хлопнула пакет рукою.

Тієї ж миті Майк ухопився, наче підстрелений, за сідниці, підскочив, послизнувся однією ногою, потім – іншою, при цьому залишаючись на місці, двічі змахнув руками, наче птах («Подвійний мах», – кивнув Стар), – і кулею вилетів крізь сітчасті двері, що їх своєчасно розчахнув кур'єр, та зник з очей, промайнувши у балконних дверях.

- Містере Стар, – втрутилася міс Дулан, – містер Генсон. Телефоную з Нью-Йорка.

За десять хвилин по тому він клацнув вмикачем диктографа, запрошуючи міс Дулан, яка повідомила, що в приймальні чекає на зустріч зі Старом зірка чоловічої статі.

- Скажіть йому, що я вийшов через балкон, – наказав Стар.

- Добре. Але ж він приходить на цьому тижні вже вчетверте. І виглядає якимось занепокоєно.

- Чи він хоча б не натякнув, що йому треба? Може, йому з цим до містера Брейді?

- Він нічого не казав. Нагадую, у вас зараз – нарада. Міс Мелоні та містер Вайт чекають у приймальні. Містер де Брока – по сусідству, у кабінеті містера Ріенмунда.

- Запросіть —,[72 - Пропуск у автора.] підвівся Стар, - тільки скажіть, що в нього - рівно одна хвилина.

Коли красень-актор зайшов, Стар залишався стояти.

- І що ж там таке, що не може зачекати? - спитав він з усією люб'язністю.

Актор обачливо чекав, поки міс Дулан не зачинила за собою двері.

- Монро, я - кінчена людина, - почав він, - я мав тебе побачити.

- Кінчена?! - вигукнув Стар. - Ти хоч бачив «Вераети»?[73 - «Вераети» (англ. Variety) - американський розважальний тижневик, основна тематика якого - події світу шоу-бізнесу.] Твоя картина не сходить з чартів «Роксі» і в одному Чикаго за тиждень принесла тридцять сім штук.

- У тому-то й вся штука. Це - трагедія. У мене є все, чого я хочу. І тепер це - нічого не варте.

- Ну, тоді поясни.

- Між мною й Естер нічого більше немає. І вже не може бути.

- Що? Сварка?

- Гірше того... Не хочу про це говорити. Але ж голова моя як у тумані. Ходжу сам не свій. Граю роль, як уві сні.

- Щось не помічав, - здивувався Стар. - Якраз учора бачив кадри з тобою - ти був красень.

- Невже? Це й доводить те, що ніхто нічого не помічає.

- Ти що, натякаєш на те, що ви з Естер розлучаєтеся?

- Все йде до того. Неминуче.

– Та що ж трапилося? – спитав Стар вже нетерпляче. – Вона що, увійшла не постукавши і застукала?

– Та нікого у мене немає. Вся справа в мені. Зі мною кінчено.

Стара раптом осінило.

– Звідки ти взяв?

– Бо це вже півтора місяця.

– Облиш. Все в твоїй уяві, – сказав Стар. – Ти був у лікаря?

Актор кивнув.

– Перепробував геть усе. Навіть у відчаї з'їздив... до Кларіс. Безнадійно. Не сталося.

Стар відчув шкідливу спокусу послати його з усім цим до Брейді. Бо саме Брейді відповідав за зв'язки з громадськістю. Чи це був випадок інтимних зв'язків. Він на якусь мить відвернувся, щоб надати обличчю належний ситуації вигляд.

– У Пета Брейді я вже був, – сказав актор, наче вгадавши думки Стара. – Він дав мені купу нічого не вартих порад, я їх усі перепробував, та все без пуття. Як сидимо з Естер за вечерею, одне навпроти одного, я почуваюся не в своїй тарілці, мені соромно підвести очі. Вона до цього ставиться з розумінням. Але ж мені все одно соромно. Соромно цілий-цілісінький день. Думаю собі, «Дощовий день» приніс в Де-Мойні тисяч десь двадцять п'ять, побив всі рекорди зборів у Сент-Луїсі, в Канзас-Сіті зібрав двадцять сім штук; шанувальниці прямо засипають мене листами, а я боюся ввечері їхати додому, бо сама думка про ліжку мене лякає...

Стар почав теж відчувати себе не в своїй тарілці. Спочатку, як актор увійшов, він хотів було запросити того на коктейль, та тепер запрошення здавалося навряд чи слухним. Хіба до коктейлів тому, кого пече така журба? Стар подумки уявив, як актор, наче привид, тиняється від гостя до гостя з келихом у руці, з розмовами про збори до 28 штук та думками, від зборів далекими.

– От і прийшов до тебе, Монро. Не пам'ятаю становища, якому б ти не дав ради. Кажу собі: йду до Монро, якщо він порадить застрелитися, то так тому й бути.

На столі у Стара задзижчав зумер; він увімкнув диктограф і почув голос міс Дулан:

– Містер Стар, п'ять хвилин пройшло.

– Перепрошую, – обізвався Стар. – Ще пару хвилин.

– П'ять сотень школярів колоною прийшли зі школи до мого дому, – понуро продовжував актор, – а я знай тільки стою і дивлюся на них з-за штори. Не смію показатися їм на очі.

– Та ти сідай, – порадив Стар. – Обмізкуємо без поспіху.

У приймальні вже хвилин десять на початок наради чекали двоє її учасників: Вайлі Вайт і Роуз Мелоні. Остання була такою собі сухорлявою білявочкою років п'ятдесяти, про яку в Голлівуді можна було почути п'ятдесят різних і дуже суперечливих думок: «сентиментальна дурепка», «найкращий майстер сюжету в Голлівуді», «стара гвардія», «стара партачка», «найсвітліша голова на студії», «найспритніша плагіаторка на все кіно». І це лише в доповнення до «німфоманки», «старої діви», «хвойди», «лесбіянки» та «зразкової дружини». Втім, ніякою старою дівою Роуз не була, але у неї, як і в більшості жінок, що власними силами утворювали собі шлях нагору, було від старої діви чимало. А були в неї виразка шлунка і річний оклад понад сто тисяч. Про те, чи варта вона цих грошей, чи ще більших, чи взагалі нічого не варта, можна було б написати вчений трактат. Цінність її, однак, полягала в таких пересічних чеснотах, як те, що вона була жінкою і легко до всього припасовувалася, швидко метикувала і заслуговувала на довіру, «знала правила гри» і не страждала на фанаберію. Вона була доброю подругою Мінни, і за минулі роки Стару вдалося придушити в собі неприязнь, що колись доходила до гострої фізичної відрази.

Роуз і Вайлі чекали, між собою не розмовляючи, і лише зрідка обмінювалися стислими репліками з міс Дулан. Час від часу дзвонив помічник продюсера Ріенмунд, який чекав у себе в кабінеті разом з Брока, режисером. Аж ось хвилин за десять задзижчав зумер від Стара, і міс Дулан зателефонувала Ріенмунду і

Брока; тієї ж миті з кабінету нарешті вийшли Стар з бідолашним актором, причому Стар приязно підтримував того під руку. Актор був до того збуджений, що варто було Вайту запитати, як воно, як той тут же розкрив рота, щоб все йому викласти просто тут і негайно.

- Ой, зовсім кепсько, - почав було актор, проте Стар одразу перебив його:

- Це ще не кепсько. Іди і грай роль, як я сказав...

- Дякую тобі, Монро.

Роуз Мелоні подивилася услід акторові, не сказавши тому ні слова.

- Хтось на ньому ловив мух? - запитала вона, натякаючи на голлівудський вислів про те, що хтось намагається привернути до себе увагу за чужий рахунок.

- Вибачте, що змусив чекати, - мовив Стар. - Прошу до кабінету.

Епізод 9

Був уже полудень, і учасники наради мали право рівно на годину часу Стара. Не менше, бо перервати таку нараду міг тільки режисер, у якого щось не складалося на зйомках; часом і набагато більше, бо кожні вісім днів компанія мала випускати картину, настільки ж складну й дорогу, як Рейнгардтове «Чудо».[74 - У виставі німецько-австрійського театрального режисера Макса Рейнгардта (1873-1943) «Чудо» («Міраклъ») (1911) за п'єсою Метерлінка «Сестра Беатриса» в обробці К. Г. Вольмюллера посеред гігантської театральної зали було зведено готичний собор. Поряд з 250 музикантами в спектаклі брали участь 2000 акторів і статистів, звучали справжні церковні дзвони, дійство освітлювало 60 прожекторів. Цю постановку Рейнгардт з декораціями та костюмами Нормана Бел Геддеса відновив на Бродвеї у 1924 році.]

Траплялося, хоча і не так часто, як років п'ять тому, що Стар працював над одним фільмом протягом цілої ночі. Однак після такого спалаху діяльності він почувався потім кілька днів зле. Якщо ж він міг перекидатися з однієї справи на

іншу, то з кожною переменою неначе відчував приплив свіжої енергії. І як ті «соньки», що можуть прокидатися за своїм внутрішнім будильником, Стар завів свій, щоб той «задзвонив» за годину.

До складу учасників наради, крім сценаристів, входили Ріенмунд, помічник продюсера, якому Стар благоволив, і Джон Брока, режисер фільму.

Зовні Брока виглядав машиністом локомотива: кремезний, спокійний, наче без нервів, рішучий без зайвих слів, з тих, хто одразу ж викликає довіру. А от в кіно він був профан: Стар вряди-годи ловив його на тому, що зі стрічки у стрічку той переносив одні й ті ж самі сцени; однією з таких був епізод з вродливою і багатою дівчиною – з тим же самим перебігом подій, у тій же послідовності. До кімнати з радісним гавкотом вбігає добра зграя собацюр і плигає навколо дівчини. Потім та сама дівчина прямує до стайні й плескає жеребця по крупу. Пояснення цьому, мабуть, годі шукати у Фрейда. Вірогідніше, в якусь невеселу хвилину юності Брока заглянув через паркан і побачив гарну дівчину з собаками та кіньми. І це назавжди закарбувалося у нього в мозку, як товарний знак шикарного життя.

Ріенмунд був молодий і вродливий, з доволі пристойною освітою, з тих, хто ніколи не проміне добру нагоду. Від природи людина з сильним характером, він через свою посаду, що не підходила його натурі, щоденно був змушений крутитися в'юном як у вчинках, так і в помислах. І це не могло не відбитися на його вдачі. У свої тридцять років він не міг похизуватися жодною чеснотою, до яких зазвичай привчають з дитинства хоч корінних американців, хоч євреїв. Але стрічки він здавав своєчасно і, виявляючи своє ледве не гомосексуальне зациклення на Старі, зумів, мабуть, пустити Стару пилу в зазвичай пильні очі. Стар його жалувал, вважаючи за роботящу та порядну людину.

Вайлі Вайта у будь-якій країні, само собою, віднесли б до другорядних інтелектуалів. Хлопець він був вихований і велемовний, водночас простецький і метикуватий, напівочманілий і напівзатурканий. Його заздрість до Стара проявлялася лише в мимовільних спалахах і перемижувалася зі щирим захопленням і навіть відданістю.

– До початку зйомок за цим сценарієм, рахуючи від суботи, залишається два тижні, – оголосив Стар. – Гадаю, що перероблений сценарій став тепер набагато кращим.

Ріенмунд і обидва сценаристи переглянулися, вітаючи один одного.

– За винятком одного, – продовжував Стар задумливо, – я не розумію, навіщо це взагалі знімати, то й вирішив відсунути його на безрік.

На якусь мить запала ошелешена тиша, а після почулося глухе ремствування та невдоволені запитання.

– Вашої провини тут нема, – зазначив Стар. – Мені здалося, що там щось є, а насправді його немає. От і все. – Він запнувся, співчутливо дивлячись на Ріенмунда. – І це дуже погано, бо п'еса була добра. За право екранізації ми віддали п'ятдесят тисяч.

– Що там не так, Монро? – запитав Брока без підхідців.

– Здається, що гра не варта свічок, – підсумував Стар.

Ріенмунд з Вайлі Вайтом обидва думали про те, як цей випадок відіб'ється на їхньому професійному реноме. Цього року у своєму доробку Ріенмунд мав дві картини, а от Вайлі Вайту був конче потрібен кредит довіри, аби знову заявити на екрані про себе.

Роуз Мелоні впритул вп'ялася в Стара поглядом глибоко запалих, як у черепа, очниць.

– Хоч натяком поясни, – розвів руками Ріенмунд. – Це ж, Монро, сильний удар по всіх нас.

– Я просто не ставив би в цю картину Маргарет Салаван,[75 - Маргарет Салаван (1909–1960) – американська актриса, яка запам'яталася публіці своїм виразним гучним голосом. Номінантка на премію «Оскар» 1939 року.] – сказав Стар, – і Колмана[76 - Рональд Колман (1891–1958) – англійський актор театру та кіно,

популярний в 1930 – 1940-х роках, оскаронсець, тричі номінувався на «Оскара», вперше у 1929 році. Разом з Медлін Керол виконав головні ролі у класичному фільмі «Бранець Зенди».] також. Я б ім не радив грати в ній...

– Конкретніше, Монро, – попрохав Вайлі Вайт. – Що саме тобі не сподобалось? Мізансцени? Діалоги? Гумор? Композиція?

Кінець ознакомительного фрагмента.

notes

Примечания

1

Рудольф Валентіно (1895–1926) – відомий американський кіноактор італійського походження, зірка німого кіно, творець типу «екзотичного героя-коханця».

2

Свідомим віком (age of reason) прийнято вважати сім років, коли дитина починає усвідомлювати відповідальність за свої вчинки.

3

Луела Парсонз (англ. Louella Parsons, 1881–1972) – американська журналістка, кінооглядачка і колумністка, колонка якої з оглядом новин Голлівуду, включаючи плітки, у газеті «Los Angeles Herald-Examiner» передруковувалася більш ніж у шестистах газетах по всьому світу, сягаючи читацької аудиторії понад двадцять мільйонів, зробивши Парсонз найвпливовішою оглядачкою (і пліткаркою) кіноіндустрії США. В оригіналі гра слів: англійською «lolly» означає «льодяник», «цукерочка».

4

Бенінгтонський коледж (англ. Bennington College) – елітний приватний коледж вільних мистецтв, розташований у передмісті міста Бенінгтон (штат Вермонт, США), заснований у 1932 році як жіночий коледж.

5

Велика депресія у США тривала з жовтня 1929 р. до 1933 р. Дія роману, як писав Скотт Фіцджеральд у синописі до видавця, відбувається через два роки після депресії, тобто у 1935–1936 рр., протягом 4–5 місяців. Хронологічні подробиці роману відносять його дію до 1933–1938 рр.

6

У 1936 році літак авіакомпанії «Американ Ерлайнз Мерк'юрі» з Атлантичного узбережжя до Лос-Анджелеса вилітав о 6:10 вечора з Ньюарка, штат Нью-Джерсі, з посадками в Мемфісі, штат Теннессі, Далласі, штат Техас, та Тусоні, штат Аризона. Політ тривав 17 годин 41 хвилину. Але у серпні 1937 року маршрут було змінено, і замість Мемфіса літак робив посадку в Нешвіллі, штат Теннессі.

7

У 1934 році компанія «Американ Ерлайнз Мерк'юрі» приступила до авіап перевезень на біпланах Curtiss Condor, обладнаних спальними місцями.

8

«Нембутал» (Nembutal) – найбільш відоме торговельне найменування пентобарбіталу – барбітурату, який використовується в медицині як снодійний засіб швидкої дії у вигляді калієвої і натрієвої солей.

9

Мається на увазі Єлоустонський національний парк, який відомий багатю живою природою, мальовничими ландшафтами та численними гейзерами.

10

«Армія солдатської надбавки» – марш безробітних ветеранів Першої світової війни в кількості 15 тисяч чоловік на Вашингтон влітку 1932 року. Головною вимогою мітингарів була негайна виплата солдатської надбавки, обіцяної до 1945. Наметове містечко ветеранів було розгромлене.

11

Алюзія на дитячий роман-казку «Алісині пригоди у Дивокраї» Льюїса Керролла, в якій розповідається про дівчинку на ім'я Аліса, яка потрапляє крізь кролячу нору в уявний світ, населений дивними антропоморфними істотами.

12

Найпоширеніше з імен в англомовних країнах.

13

«Top Hat, White Tie and Tails» («Циліндр, біла краватка та фрак») – популярна пісня, написана Ірвінгом Берліном для музичної кінокомедії режисера Марка Сендвіча Top Hat («Циліндр») (1935), де її виконував Фред Астер. Йдеться про форму одягу на урочисті події.

14

«Cheek to Cheek» («Щока до щоки») – пісня, один із символів міжвоєнного американського кінематографа, написана Ірвінгом Берліном у 1935 році для того ж фільму. У фільмі Астер співає пісню Роджерз під час танцю. Відомий запис цієї пісні на студії «Декка» оркестру Гая Ломбардо від 1935 року.

15

Гаetano (Гай) Ломбардо (1902–1977) – канадський і американський музикант, скрипаль і керівник оркестру Royal Canadians. Володар трьох зірок на голлівудській «Алеї слави». У повісті він названий Гаєм Ломбардом.

16

Ермітаж – садиба-музей Ендрю Джексона (1767–1845), сьомого президента Сполучених Штатів (1829–1837), у 10 милях на схід від центру міста Нешвілл.

17

Шаперон – провожатий, як правило, літня дама, яка супроводжує молоду дівчину на бали і т. п., дуенья.

18

Монета в 25 центів.

19

Карл Лемле (старший) (Carl Laemmle, 1867–1939) – засновник найстарішої (з існуючих) кіностудії «Юніверсал» (1912). Лемле вважається основоположником «конвеєра зірок» (star system), на якому будувався класичний Голлівуд. Ім'я Лемле співзвучне англійському lamb – «ягня».

20

Ернан Кортес (1485–1547) – іспанський конкістадор, який у 1519–1521 роках завоював Імперію ацтеків, встановивши в Мексиці іспанське панування.

21

Васко Нуньес де Бальбоа (1475–1519) – іспанський конкістадор, який першим з європейців (на чолі загону з 190 іспанців і 600 індіанців-носіїв) вийшов на берег Тихого океану.

22

«Есквайр» (англ. Esquire) – щомісячний чоловічий журнал, заснований у 1932 році в США. Актуальні теми в журналі: бізнес, їжа, автомобілі, культура, стиль, мистецтво, політика, технології та інші. В ньому друкувався Ф. Скотт Фіцджеральд.

23

Lotus land – країна лотофагів (в «Одіссей»), вигадана країна достатку, дозвілля та забуття. Лотофаги гостинно прийняли Одиссея та його супутників, коли вони поверталися з-під Трої. Лотос у цього племені мав чарівну силу: хто його їв, той не хотів повертатись додому.

24

Старий гікорі – прізвисько американського генерала Е. Джексона (1767–1845), сьомого президента США. Гікорі, або карія – американська ліщина.

25

Система поділу політичної здобичі (від англ. Spoils system) – практика просування та найму урядових службовців, коли той президент або партія, які перемогли на виборах, формують склад державних органів зі свого оточення і своїх прихильників.

26

В англо-американській традиції побачити в'яз уві сні вказує на смерть, нещастя чи невдачу.

27

В англomовній традиції жест із піднятим догори середнім пальцем є непристойним еквівалентом вербального «відчепися» або «залиш мене в спокої».

28

В англо-американській традиції ворон віщує нещастя або смерть.

29

Залізна діва (англ. Iron Maiden) – знаряддя катувань у вигляді залізної шафи з гострими цвяхами всередину.

30

«Lost» та «Gone» – популярні пісні 1936 року. Перша – меланхолійний фокстрот на музику та слова Охмана, Мерсера та Тітера – була дуже популярна у виконанні оркестру Гая Ломбардо (вокал Кармен Ломбардо). Друга – «After you've gone» («Як ти пішов») – пісня Тернера Лейтона на слова Генрі Крімера у 1936 році була записана популярною кіноакторкою Джуді Гарланд.

31

Алюзія на Євангелію від Івана 10: 11-16 (Я – пастир добрий: добрий пастир життя своє покладе за овечок... Є у Мене й інші вівці, котрі не з цієї отари, і тих належить Мені привести: і вони почують голос Мій, і буде одна отара і один Пастир).

32

Бронкс у часи юності Стара, перед Першою світовою війною, заселяли нижчі верстви середнього класу, серед яких було чимало євреїв, що перебралися з іммігрантського робітничого Нижнього Іст-Сайду Мангеттена.

33

«Комплекс Наполеона» – набір психологічних особливостей, нібито властивих людям невисокого зросту, названий на честь імператора Франції Наполеона I. У масовій культурі прийнято вважати, що Наполеон компенсував свій невеликий зріст прагненням до влади, війн і завоювань. Зріст Наполеона насправді становив 1,68 м, що перевищує середній зріст француза того часу. Наполеона часто бачили з його імператорською гвардією, в якій всі були вище середнього зросту, тому могло здатися, що Наполеон низький.

34

Адамс, Чарльз Френсіс (1835–1915) – президент залізничної компанії «Юніон Пасифік», що належала Дж. Гулду (1836–1892). В «Автобіографії», виданій у 1916 р., Адамс залишив живі характеристики Гулда та інших мультимільйонерів свого часу, зокрема, Вандербілта, Карнегі та Астера.

35

Йдеться про Сьєрру-Невада – гірський хребет у західному поясі гір Північної Америки, що проходить майже через всю східну частину штату Каліфорнія. Назва хребта має іспанське походження: sierra означає «пилка» (saw) або «зубчастий хребет», а nevada означає «покритий кригою» (frozen) або «засніжений».

36

«42-га вулиця» (англ. 42nd Street) – американський комедійний мюзикл 1933 року режисера Ллойда Бекона. Дія відбувається в 1932 році, під час Великої депресії. Герої фільму працюють над постановкою мюзиклу під назвою «Pretty Lady». Фільм мав великий касовий успіх.

37

Прототип Стара Ірвінг Тальберг ніколи не ставив своє ім'я в титрах фільмів, які продюсував (90 фільмів).

38

Алюзія на Євангелію: «І він вивів Його на гору високу, і за хвилину часу показав Йому всі царства на світі (Від Луки 4:5)».

39

Лонг-Біч (англ. Long Beach) – місто в Каліфорнії, розташоване в південній частині округу Лос-Анджелес, на узбережжі Тихого океану, за 30 км від ділового центру Лос-Анджелеса.

40

Санта-Моніка (англ. Santa Monica) – курортне місто в США, що розташоване на заході округу Лос-Анджелес, відоме своїми пляжами.

41

Глендейл (англ. Glendale) – північне передмістя Лос-Анджелеса.

42

Драг-стор – винятково американська реалія: магазин аптекарських, господарських і продовольчих товарів з баром.

43

Бікс (бікс, біксовка, біксовий більярд, китайський більярд) – вид гри на похилому столі або дошці, по якому куля після удару збігає назад. Верхня дошка (скат) утикана паралельно-косими рядами шпильок. Невеликі кульки котяться киями по одному з двох жолобків, розташованих по обидва боки столу; після удару куля, збігаючи назад, потрапляє в розташовані по схилу лунки, пронумеровані залежно від числа очок.

44

Прототипом Свонсона був відомий актор-ковбой Гаррі Керрі (1878–1947), зірка німого кіно, який успішно перейшов в століття звукового кіно і в 1940 році номінувався на «Оскар» в категорії «Кращий актор другого плану».

45

Томас Едвін Мікс (1880–1940) – американський актор вестернів епохи німого кіно.

46

Вільям Саррей Гарт (1864–1946) – американський сценарист, режисер, актор німого кіно, зірка вестернів.

47

«Come! Come! I love you only» – перший рядок солдатської пісні «Мій герой», занотований у збірці «Songs Of The Soldiers And Sailors U. S. Official U. S. Forces Songbook» (1917).

48

Ім'я Розмарі пов'язане з рослиною розмарину, яка грала важливу роль в міфологіях різних народів, зокрема в Середньовіччі розмарин використовувався в обряді вигнання диявола.

49

Вільям Пенн Адаір Роджерс (1879–1935) – американський ковбой, авіатор, дотепник, соціальний коментатор і актор кіно, був занесений до Книги рекордів Гіннеса як людина, здатна одночасно кидати три лассо: одне – навколо шиї коня, друге – навколо вершника і третє – навколо ніг коня. За своє життя здійснив три навколосвітні подорожі, знявся в 71 фільмі, написав понад 4000 газетних статей. До середини 1930-х років Роджерс мав величезну популярність в американському суспільстві і був найбільш високооплачуваним актором Голлівуду. Загинув у 1935 році в авіакатастрофі на Алясці.

50

Борвіц – значуще ім'я: від англ. bore – зануда та wits – розум, дотепність; тупоумство. Прототипом був продюсер Джозеф Лео Манкевич (1909–1993), з яким Фіцджеральд працював над фільмом «Три товариші».

51

Вид офісного телефонного апарата голосного зв'язку без слухавки.

52

Міннесота – штат на півночі Середнього Заходу США з континентальним кліматом, для якого характерні великі перепади температур з холодною зимою та теплим літом. У Міннесоті можна спостерігати такі погодні явища, як дощ, сніг, хуртовини, грози, град, торнадо та сильні пориви вітру.

53

Шива – один із трійці головних богів в індуїзмі, поряд з Брахмою та Вішну.

54

Алюзія на картину Ораса Верне «Прощання Наполеона зі своєю гвардією у Фонтенбло 20 квітня 1814». Стара гвардія – французький елітний підрозділ Імператорської гвардії періоду наполеонівських воєн. Серед умов до прийому, як мінімум, 10 років служби, нагороди за хоробрість та зріст не менше 176 см.

55

11 березня 1933 року об 01.54 у штаті Каліфорнія в районі Лонг-Біч стався землетрус силою 6,3 бала за шкалою Ріхтера.

56

Волл-стрит (Wall Street) – назва невеликої вузької вулиці в нижній частині Мангеттена в місті Нью-Йорк, яка вважається історичним центром фінансового району Нью-Йорка, позаяк на ній розташована Нью-Йоркська фондова біржа.

57

Баллігеган – сільська община в графстві Карлоу на півдні Ірландії.

58

Парез – ослаблення довільних рухів, неповний параліч якого-небудь м'яза чи групи м'язів.

59

Пропуск у автора.

60

Йдеться про «Кіновиробничий кодекс» (також відомий як «Кодекс Гейза», за ім'ям головного цензора Голлівуду того часу Віла Гейза) – серію моральних цензурних директив, які регулювали кіновиробництво більшості американських кінокартин, що випускалися великими студіями з 1930-го по 1968 рік. Кодекс був прийнятий п'ятьма основними голлівудськими студіями як міра самообмеження, адже за відсутності кодексу фільми в кінці 1920-х і на початку 1930-х містили сексуальний підтекст, змішані шлюби, ненормативну лексику, незаконне вживання наркотиків, безладні стосунки, проституцію, насильство тощо. Хоча кодекс ухвалено в 1930-му, проте до 1 липня 1934 року він був необов'язковим.

61

Лонг-Біч найбільше постраждав під час землетрусу 1933 року. За офіційними даними кількість загиблих під час землетрусу склала 120 осіб.

62

Проходить все. Одне мистецтво

Творити здатне назавжди (фр.).

(Рядки з вірша французького поета Теофіля Готье (1811–1872) «Мистецтво»).

63

Shevvi (просторіччя) – шевроле.

64

Дайм (англ. dime) – монетка коштом у 10 центів або одну десяту долара США.

65

Нікель – монетка в п'ять центів. Виготовляється зі сплаву міді та нікелю, звідси й назва.

66

На зорі кінематографа вхід в кінотеатр мережі «Нікелоден» коштував 1 нікель – 5 центів.

67

Постановник комедійних трюків.

68

Кістоунські часи – часи кіностудії «Keystone Pictures Studio» – однієї з перших кіностудій, яку було засновано в 1912 році Маком Сенетом. Студію, мабуть, найкраще пам'ятають за часів його керівництва (1912–1917), коли він знімав фарсові комедії і, зокрема, створив «Кістоунських копів» і «Красунь Сенета у купальниках». Саме в цій студії розпочинав свою кар'єру Чарлі Чаплін.

69

Необхідність пояснення викликана тим, що в американській версії англійської мови номер у цирку позначається словом *routine*, у той час як у британській версії – словом *act*.

70

Джордж Джесел (1898–1981) – американський актор, співак, автор пісень та шоумен; постійно запрошувався ведучим на офіційні церемонії, за що отримав прізвисько «Генерального тостмейстера США».

71

Гетісбурзька промова (англ. *Gettysburg Address*) – виступ 19 листопада 1863 року президента США Авраама Лінкольна на церемонії відкриття Національного кладовища в Гетісбурзі, де 1–3 липня 1863 року відбулася найкровопролитніша битва Громадянської війни в США. Це – одна з найвідоміших промов в американській історії.

72

Пропуск у автора.

73

«Вераети» (англ. Variety) – американський розважальний тижневик, основна тематика якого – події світу шоу-бізнесу.

74

У виставі німецько-австрійського театрального режисера Макса Рейнгардта (1873–1943) «Чудо» («Міраклъ») (1911) за п'єсою Метерлінка «Сестра Беатриса» в обробці К. Г. Вольмюллера посеред гігантської театральної зали було зведено готичний собор. Поряд з 250 музикантами в спектаклі брали участь 2000 акторів і статистів, звучали справжні церковні дзвони, дійство освітлювало 60 прожекторів. Цю постановку Рейнгардт з декораціями та костюмами Нормана Бел Геддеса відновив на Бродвеї у 1924 році.

75

Маргарет Салаван (1909–1960) – американська актриса, яка запам'яталася публіці своїм виразним гучним голосом. Номінантка на премію «Оскар» 1939 року.

76

Рональд Колман (1891–1958) – англійський актор театру та кіно, популярний в 1930 – 1940-х роках, оскароносець, тричі номінувався на «Оскара», вперше у 1929 році. Разом з Медлін Керол виконав головні ролі у класичному фільмі «Бранець Зенди».

Купити: https://tn.knigapoisk.com/f-cdzheral-d_frens-s/kohannya-ostann-ogo-magnata

надано

Прочитайте цю книгу цілком, купивши повну легальну версію: [Купити](#)